

บทที่ 3

สถานภาพพระสงฆ์และความสัมพันธ์กับฝ่ายบ้านเมืองในอดีต

วิวัฒนาการของการปกครองคณะสงฆ์ มิได้ถอยหลังหรือล่าหลังแต่อย่างใด หากแต่โดยปกติแล้วจะก้าวเคียงคู่ไปกับราชอาณาจักรได้อย่างสง่างาม เพราะศาสนจักรกับราชอาณาจักรมีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกันอย่างแนบสนิทมาแต่โบราณจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้เลย ความเปลี่ยนแปลงของอย่างหนึ่งจะส่งผลไปถึงอีกอย่างหนึ่ง¹ ไม่น่าแปลกใจ พระมหากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ทรงเป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ความจริงข้อนี้ย่อมปรากฏทั้งในประวัติศาสตร์ พระราชพงศาวดารและทางโบราณคดี เป็นต้น แม้แต่ชาวตะวันตกก็ยอมรับ พร้อมทั้งให้สมญานามประเทศไทยว่า "ดินแดนแห่งผ้ากาสาเหลือง" (Land of the Yellow Robes)² ดังนั้น เพื่อให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ในบทนี้ จะศึกษาถึงความเกี่ยวพันระหว่างฝ่ายบ้านเมืองในสมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์

---

¹ ฉลอง เจยาคม, ผ้าศาสนจักร-ทะเลวงจตุตัน (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหรรณพ, 2539), หน้า 43.

² ประสิทธิ์ จันรัตน์, พระพุทธรูปศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย คณะกรรมการ ดำเนินการจัดงานตามโครงการปฏิบัติธรรมเทิดพระเกียรติ ปี 2528, (กรุงเทพมหานคร : กรมยหศาสตร์ศึกษาทหารบก, 2528), หน้า 37.

(พ.ศ. 2325-2505) โดยจะกล่าวเน้นสถาปัตยกรรมทั่วไป สถาปัตยกรรมของพระสงฆ์และการจัดองค์ประกอบของสงฆ์ในห้วงนั้น ๆ

สถาปัตยกรรมทั่วไป

1. สมัยกรุงศรีอยุธยา

พุทธศาสนาที่ชนชาวไทยนับถือมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยานั้น เป็นพุทธศาสนาฝ่ายหินยานลัทธิลังกาวงศ์ ก่อนหน้านั้นยังนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและหินยาน (เถรวาท) ตลอดทั้งลัทธิความเชื่อท้องถิ่นเดิม แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 1822 เมื่อพohnรามคำแหงมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงทราบถึงกตัตติพิพของคณะสงฆ์แบบลังกาวงศ์ซึ่งเผยแพรจากประเทศลังกา เข้ามาประดิษฐานที่เมืองนครศรีธรรมราชแล้วทรงเลื่อมใสศรัทธา จึงได้ทรงโปรดอาราธนาพระมหาเถรสังฆราชจากเมืองนครศรีธรรมราชมาตั้งสำนักเผยแพรพุทธศาสนา ณ วัดอรุณญิกในกรุงศรีอยุธยา ดังข้อความในหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ตอนหนึ่งว่า "เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีอรุณญิก พohnรามคำแหงกระทำโอยหาณกมหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปฏิภวาทรหลวง (รัฐลิก) กว่าบุตรในเมื่อนั้นทคน ลก (จรรจา) แต่เมืองศรีธรรมราชมา"³

³ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชา, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, หน้า 46.

หลังจากนั้นพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ก็ได้ประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็วในการสร้างศรัทธาให้กับชาวสุโขทัยเป็นอย่างมาก เพราะจรรยาวัตรที่เคร่งครัดงดงามนำ เลื่อมใสของพระสงฆ์ ลัทธิดังกล่าว และได้กลายมาเป็นศาสนาประจำชาติไทยจนปัจจุบัน จากเหตุนี้เองทำให้พุทธศาสนา ฝ่ายมหายานและลัทธิความเชื่อดั้งเดิมได้เริ่มเสื่อมถอยจนสูญหายไปจากความนับถือของชาวสุโขทัยในที่สุด เนื่องจากสังคมสุโขทัยยังไม่มี ความสลับซับซ้อนมากนัก ดังนั้น พระมหากษัตริย์จึงทรงใช้ระบบ "บิดาปกครองบุตร" หรือ "พ่อปกครองลูก" ในการปกครองไพร่ฟ้าของพระองค์

การที่พระมหากษัตริย์สมัยสุโขทัย โดยเฉพาะพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงนำระบบการปกครองแบบบิดาปกครองบุตรมาใช้ นั้นมีเหตุผลเชื่อได้ว่าพระองค์ทรงนำหลักการพุทธศาสนามาใช้ เป็นแนวทางการปกครอง เพื่อเสริมสถานะและความมั่นคงในอำนาจทางการเมืองของอาณาจักร ส่วนความคิดที่ว่าธรรมเป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการจัดระเบียบสังคมและ เป็นเครื่องมือชี้นำจริยธรรม ผู้ปกครองนั้น สามารถอธิบายได้จากพระราชจรรยาวัตรของพ่อขุนรามคำแหงที่มีผู้แปลความว่า ถ้าสังคมมีความมั่นคงด้วยศีลธรรม และประชาชนมีจิตใจสูงเปี่ยมล้นด้วยคุณธรรม มั่นคงในพุทธศาสนา และยึดมั่นในธรรมะ อาณาจักรย่อมสงบสุขและรุ่งเรือง

เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ได้ใช้ธรรมะในการปกครอง กษัตริย์ของสุโขทัยแต่ละพระองค์ได้พยายามจัดกิจกรรมเผยแผ่พระและให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนาและคณะสงฆ์อย่างต่อเนื่อง เช่น รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชพระองค์ไม่เพียงทรงเป็นพุทธมามกะเท่านั้น แต่ยังสามารถออกอบรมสั่งสอนธรรมะให้กับประชาชน และทรงจัดให้พระภิกษุสงฆ์ออกสอนธรรมะแก่ประชาชนในวันพระอีกด้วย⁴ ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่จัดเงินในพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ประจักษ์พยานที่เป็นมรดกตกทอดอยู่มาจนถึงทุกวันนี้ ก็คือ "ไตรภูมิพระร่วง" ซึ่งได้กล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเหตุแห่งความเสื่อมสูญไปแห่งพุทธศาสนาไว้⁵ ประการ ได้แก่ 1. พระสงฆ์ไม่ศึกษาธรรม 2. พระสงฆ์ไม่แสดงธรรม 3. พระสงฆ์ไม่สอนธรรม

⁴ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง กรณีเปรียบเทียบประเทศไทย ลาว และกัมพูชา, หน้า 37.

4. พระสงฆ์ไม่บรรยายธรรม และ 5. พระสงฆ์ไม่พิจารณาธรรม (คือไม่เล่าเรียนไม่เผยแผ่ไม่ปฏิบัติ) ⁵ ส่วนการดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนาในมณฑลเสฉวนก็ขึ้นจากที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นไตรภุมิพระร่วงยังได้กำหนดระยะเวลาแห่งความเสื่อมของพระพุทธศาสนาไว้เป็นตอน ๆ มีความสำคัญพอสรุปได้ว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2000 เป็นต้นมาจะหาผู้รู้พระไตรปิฎกจบไม่ได้อีกเลย นับจาก พ.ศ. 3000 พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลจะหมดไป มีผู้ครองไตรจีวรอย่างพระแต่ไม่มีศีลไม่มีวินัย เริ่ม พ.ศ. 4000 เป็นต้นไป จะหาผู้ครองไตรจีวรไม่ได้อีกเลยเมื่อถึง พ.ศ. 5000 เป็นต้นสิ้นสุดอายุกาลของพระพุทธศาสนา ⁶ พระมหาธรรมราชาลิไทยังเป็นผู้ริเริ่มในการจัดระเบียบสังฆมณฑลตามแบบลังกา กล่าวคือ คณะสงฆ์แบ่งออกเป็นสองฝ่าย โดยมีฝ่ายคามวาสีและฝ่ายอรัญวาสี พระสงฆ์คามวาสีถือการเรียนภาษามคธ ศึกษาพรवจนะในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นสำคัญแล้วนำไปเทศนาสั่งสอนประชาชน พระสงฆ์พวกนี้มักอยู่ตามวัดในเมืองนับเป็นฝ่ายคณิสสร ส่วนพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี คือ พวกชอบอดงค์ทองเหี่ยวไปตามป่า ยึดมั่นในการบำเพ็ญเพียรภาวนาหาความสงบกระทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส ถือพระวินัยเคร่งครัดเป็นสำคัญ พระสงฆ์พวกนี้มักอยู่ตามวัดในอรัญญิกนับเป็นพวกวิปัสสนาธุระ ⁷

ในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาลิไทย การภายนอกพระราชอาณาจักรสโขทัยก็ได้เริ่มเสื่อมโทรมมาตั้งแต่รัชกาลพระชนกแล้ว ประเทศราชบางเมืองเริ่มต้อจากโดยตั้งตัวออกเป็นอิสระกรุงศรีอยุธยานครหลวงแห่งใหม่ของไทยอุบัติขึ้นขึ้นมาทางใต้ มีกำลังนับวันจะเติบโตยิ่งใหญ่มิที่หา

⁵ มหาหมกฏราชวิทยาลัย, พุทธศาสนประวัติสมัยรัตนโกสินทร์และราชวงศ์จักรี 200 ปี (กรุงเทพมหานคร : กรงสยามการพิมพ์, 2525), หน้า 9.

⁶ เส่ทอน ศกโสภณ, พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 42-45.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

จะเหนือกว่าสโขทัยขึ้นทวัน เพราะได้เปรียบกว่ากันในทำเลที่ตั้งและภาวะแวดล้อมด้วยประการ ทั้งบัง หากพระองค์ท่านจะทรงบำเพ็ญพระบารมีด้วยการทำสงครามขยายอาณาจักรต่อไป ก็มีหวัง ชาติไหนมากกว่าได้กำไร สัตรงหันมาบำเพ็ญพระบารมีในทางธรรมจะดีกว่า จากสาเหตุดังกล่าวได้ กลายเป็นพลังอันสำคัญที่ช่วยเร่งเร้าส่งเสริมให้พระองค์ได้ทรงปักพระทัยมั่นแน่วแน่ ในอันที่จะ เอา เป็นพระราชภาระต่อการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งกว่ารัชกาลใด ๆ ทั้งสิ้น⁸ การเสด็จออกผนวชของพระมหากษัตริย์ไทย นับเป็นการปฏิบัติเชิงสัญลักษณ์ที่สำคัญมาก เพราะ นอกจากตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่ว่า ผู้บวชจะได้รับการยกย่องและมีคุณสมบัติที่สูงส่งกว่า บุคคลทั่วไปแล้ว การเสด็จออกผนวชของพระองค์ยังใช้เป็นเงื่อนไขของอำนาจทางการเมืองได้อีก ด้วย ทั้งนี้ เพราะเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ นั้น ต้องเผชิญกับภาระอันหนักหน่วง 2 ประการ คือ การกระจัดกระจายกระเดื่องของเหล่าประเทศราชและการรุกรานของอาณาจักรอยุธยาที่ กำลังขยายอาณาเขตขึ้นมาทางเหนือดังกล่าวแล้ว ปัญหาทั้ง 2 กรณีนี้ ทำให้พระองค์มีความจำเป็น ที่จะต้องสร้างอิทธิพลหรือแสงพินมิตร์ ซึ่งได้แก่ แว่นแคว้นอิสระรอบข้างและวิธีการของพระองค์ คือการใช้พุทธศาสนา เพื่อสร้างความชอบธรรมและความมั่นคงในอำนาจการปกครองไม่ว่าจะ เป็น การเสด็จออกผนวช การสร้างภาพพจน์ของพระองค์ในลักษณะพระราชูปถัมภ์ธรรม ทำให้สโขทัย กลายเป็นอาณาจักรศูนย์กลางของพุทธศาสนาในที่สุด⁹

2. สมัยกรุงศรีอยุธยา

ความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันและกันของพุทธศาสนากับอำนาจทางการเมืองในสมัยอยุธยา เป็นช่วงเวลาของการผสมผสานอิทธิพลของศาสนาอินเดียที่ผาเมาทางเขมร กับศาสนาพุทธและความ

⁸ เลื่อน ศกโลกณ, พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย, หน้า 30.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38-39.

เชื่อดังเดิมของสังคม ซึ่งในแต่ละศาสนาก็ให้ความหมายและสนับสนุนอำนาจของผู้ปกครองไปในรูปแบบที่แตกต่างกัน พุทธศาสนารับรองสิทธิธรรมของผู้ปกครองด้วยธรรมทั้ง เปรียบผู้ปกครองประหนึ่งเป็นที่มาของความยุติธรรมของสังคมอันจะทำให้สังคมสงบสุขร่มเย็น ในขณะที่ศาสนาฮินดู (เขมร) ได้อธิบายถึงความชอบธรรมในอำนาจและสถานะของผู้ปกครองว่าเป็นเจตนาของพระผู้เป็นเจ้า พระมหากษัตริย์จึงเปรียบเหมือนสมมติเทพมีอำนาจ มีความสง่างามเหนือบุคคลธรรมดา จึงมีความชอบธรรมที่จะปกครอง จากการผสมผสานระหว่างคำสอนทางพุทธศาสนากับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการยอมรับในหมู่ประชาชนอันถือว่าเป็นความชอบธรรมของผู้ปกครองในการใช้สิทธิปกครองอย่างสงบราบรื่น และนี่คือ มลเหตุสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งทำให้กรุงศรีอยุธยา มีอายุยาวนานถึง 417 ปี และมีพระมหากษัตริย์ปกครองติดต่อกันมาถึง 33 พระองค์ เหตุการณ์ทางพุทธศาสนาที่เห็นอย่างชัดเจน ได้แก่ สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ. 1991-2031 เมื่อทรงจัดการปกครองบ้านเมืองให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเข้มแข็งแล้ว ก็ได้ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นภารกิจใหญ่โดยดำเนินรอยตามพระเจ้าอโศกมหาราชและพระมหาธรรมราชาลิไท¹⁰ กับทั้งได้เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดจฬามณี เมืองพินธุโลกถึง 8 เดือน วรรณกรรมทางศาสนาในแผ่นดินนี้ที่ปรากฏชื่อเสียง คือ "มหาชาติคำหลวง" ซึ่งทรงโปรดให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตต่างขึ้น เป็นเรื่องสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์สร้างทานบารมีอยู่¹¹ รัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. 2163-2171 พระองค์ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมชำนาญมาแต่ยังผนวช มีพระราชศรัทธาถึงเสด็จออกบวชหนึ่งสัปดาห์สามเษบ ณ พระที่นั่งจอมทองสามหลัง

¹⁰ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2526), หน้า 210.

¹¹ สตรีพงษ์ ตัญญาพิศาลสิทธิ์, พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย (กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, 2527), หน้า 8.

เนื่อง ๆ¹²

บทบาทของพระสงฆ์ต่ออำนาจทางการเมืองที่ชัดเจนมากเหตุการณ์หนึ่งในอดีต คือ หลัง สงครามยุทธหัตถีของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อกองทัพพม่ายกมาตีกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 2135 ขณะที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงนำทัพ พร้อมด้วยสมเด็จพระเอกาทศรถ ได้เกิดความ วิกฤตการณ์ระหว่างทหารพม่ากับทหารของพระยาศรีไสยณรงค์ ทำให้ช้างทรงของทั้งสองพระองค์ที่ กำลังตกมัน ตีและวิ่งเตล็ดเข้าไปทามกลางกองทัพพม่าศึกเพียง 2 ช้าง แม้ทัพพม่าจะไม่สามารถ ตามเสด็จได้ทัน แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระนเรศวรมหาราช จึงได้ทรงแก้ไขสถานการณ์จน สามารถทำยุทธหัตถีจ้วงฟัน้องสะขวาของพระมหาอุปราชแม่ทัพพม่าขาดสิ้นพระชนม์บนคอช้าง และ ได้รับชัยชนะต่อพม่าเข้าศึก ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทราบภาพได้ทรงนี้พระ เหตุการณ์ช่วงนี้ไว้ว่า

เมื่อเสด็จกลับถึงพระนครแล้ว ยังทรงโหมหนัสที่ไม่สามารถจะตีกองทัพพม่าตีให้แตกยับเยิน ไปได้หมดเหมือนครั้งก่อน เพราะ เหตุที่กองทัพท้าวพระยาไม่ตามเสด็จไปให้ทันรบพุ่งพร้อม กันตามรับสั่ง จึงให้ลูกขุนพิจารณาพิพากษาโทษแม่ทัพนายกองตามอัยการศึก ลูกขุนปรึกษา วางบทว่า พระยาศรีไสยณรงค์มีความผิดฐานบังอาจฝ่าฝืนพระบรมราชโองการไปรบพุ่ง พลการจนเสียทัพแตกมาและเจ้าพระยาจักรี พระยาพระคลัง พระยาเทพอรชุน พระยา พี้ยสังคราม พระยารามคำแหง มีความผิดฐานละเลยไม่ตามเสด็จให้ทันตามรับสั่ง โทษ ถึงประหารชีวิตทั้ง 6 คน ดำรัสสั่งให้เอาตัวข้าราชการเหล่านี้ไปจำตรไว้พอท้าวพระยา แล้วให้เอาตัวไปประหารชีวิตเสียตามคำลูกขุนพิพากษา แต่เมื่อวันแรม 14 ค่ำ เดือนนี้ ก่อนวันพระ สมเด็จพระวันรัตน์วัดป่าแก้ว มหาสังฆนายกกับพระราชาคณะ รวม 25 รูป เข้าไปเฝ้าถามข่าว ถึงการที่เสด็จสังครามตามประเพณี สมเด็จพระนเรศวตรัสเล่า

¹² กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ภาค 2, หน้า 211.

แถลงการณ์ทั้งปวง ตั้งแต่ต้นจนได้ทำยุทธหัตถ์มีชัยชนะพระมหากษัตริย์ให้พระราชอาณา
ทั้งปวงฟัง (ต่อไปในคณิศรในหนังสือพระราชพงศาวดารกลางบางแห่ง ตามที่หมาย
สำคัญไว้)

สมเด็จพระวันรัตน์ ถวายพระพรถามว่า "สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้ามีชัยแก่
ข้าศึก เหตุไฉนข้าราชการทั้งปวงจึงต้องราชทัณฑ์เล่า"

สมเด็จพระนเรศวร ตรัสตอบว่า "นายทัพนายกองเหล่านี้มันกลัวข้าศึกมากกว่ากลัวโยมละ
ให้แต่โยมสองคนพี่น้องผ่าเข้าไปในท่ามกลางข้าศึก จนได้ทำยุทธหัตถ์กับพระมหากษัตริย์
ต่อมีชัยชนะกลับมาจึงได้เห็นหน้ามัน นึกว่าโยมยังไม่ถึงที่ตาย หากไม่แผ่นดินก็จะ เป็น
ของชาวหงสาวดีเสียแล้ว เพราะเหตุนี้โยมจึงให้ลงโทษมันตามกฎหมายศึก"

สมเด็จพระวันรัตน์ จึงถวายพระพรว่า "อาตมาภาพพิเคราะห์ดูข้าราชการเหล่านี้จะไม่
กลัวพระราชสมภารเจ้านี้หามิได้ เหตุทั้งนี้เห็นจะเพ้อเป็นเพื่อจะให้พระเกียรติยศพระ
ราชสมภารเจ้า เป็นหมัดจรรยอก เหมือนสมเด็จพระสรรเพชญ์เจ้าเมื่อ (วันจะตรัสรู้
พระโพธิญาณ) พระองค์เสด็จเหนือปราสาทบัลลังก์ใต้ดวงไม้มหาโพธิ์ ณ เพลาสายันต์ครั้น
นั้น เทพเจ้าก็มาเฝ้าพร้อมทั้งหมื่นจักรวาล พระยารัศมีมารยกพลเสนามาผจญ ถ้า
พระพุทธรูปได้เทพเจ้าเป็นบริวาร มีชัยแก่พระยามารก็จะหาสู้เป็นหมัดจรรยอกไม่ นี้
เพ้อให้หม่อมรินทรพร้อมทั้งปวงปลาศนาศการหนีไปเสีย ยิ่งแต่พระองค์เดียวอาจสามารถ
ผจญพระยามารราชกับพลเสนามารให้ปราชัยพ่ายแพ้ได้ สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้าจึง
ได้พระนามว่า พระพิฆเนศวรโมลีศรีสรรเพชญ์ญาณ เป็นเมฆหมัดจรรยอกบันดาลไปทั่วอันต
โลกธาตุเบื้องบนตราบน้้ากวัคพรหมเบื้องต่ำตลอดถึงอโศกาคอเวจเป็นที่สุด พิเคราะห์ดู
ก็เหมือนพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ครั้งนี้ ถ้าเสด็จพร้อมด้วยเสนาคนกรโยธา
หวยหาญมาก และมีชัยแก่พระมหากษัตริย์ ก็จะหาสู้เป็นหมัดจรรยอกแก่พระเกียรติยศให้
ปรากฏไปในนานาประเทศธานีใหญ่ย่อยทั้งปวงไม่ พระราชสมภารเจ้าอย่าทรงบริวัตกัณเอย
พระทัยเลย อันเหตุที่เป็นทั้งนี้เพื่อเทพเจ้าทั้งปวงอันรักษาพระองค์จักสำแดงพระเกียรติ
ยศจกอาตมาภาพถวายพระพรเป็นเที" สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าได้ทรงฟังสมเด็จพระ
วันรัตน์ถวายวิสัยชานกว้างขวางออกพระนามสมเด็จพระบรมอัครโมลีโลกครั้งนั้น ระลึก

ถึงพระคุณนามอันยิ่งก็ทรงพระบิตุสมันต์เต็มพระกมลหทัยปราโมทย์ ยกพระกรประณม
 เนื้อพระอดตมางคส์โรตม์ มั่นสการแย้มพระโอษฐ์ว่า "สาธุ สาธุ พระผู้เป็นเจ้าของ
 ควรหนักหนา" สมเด็จพระวันรัตน์เห็นว่าพระมหากษัตริย์คล้ายพระพิโรธแล้ว จึงถวายพระ
 พรว่า "อาตมาภาพพระราชาคณะทงบวงเห็นว่าข้าราชการซึ่งเป็นโทษเหล่านี้ก็ผิดหนักหนา
 อยู่แล้ว แต่หาได้ทำราชการมาแต่ครั้งสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชและสมเด็จพระพุทธเจ้า
 หลวง ทั้งทำราชการในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทของพระราชสมภารเจ้าแต่เดิมมาจดพระ
 บัญชีของสมเด็จพระบรมครูเหมือนกัน อาตมาภาพทงบวงขอพระราชโทษคนเหล่านี้ไว้
 สักครั้งหนึ่งเกิด จะได้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป" สมเด็จพระนเรศวรตรัส
 ตอบว่า "พระผู้เป็นเจ้าของแล้วโยมก็จะถวาย แต่หาจะต้องให้ไปตีเอาเมืองตะนาวศรี
 เมืองทวายแก่ตัวก่อน" สมเด็จพระวันรัตน์ ถวายพระพรว่า "การซึ่งจะใช้ไปตีเมืองหนัก
 สดแต่พระราชสมภารเจ้าจะส่งเคราะห์ มีใช้กิจของอาตมาภาพทงบวงอันเป็นสมณะ" 13

ข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นถึงกิจสมณะอันถูกต้องแท้จริง คือ การช่วยเหลือคนด้วยการใช้
 เหตุผลมิให้ต้องถูกฆ่าตาย แม้แต่จะถูกพิพากษาให้มีโทษถึงตายแล้วนั้นเป็นกิจสมณะ แต่การเข้าไป
 เกี่ยวข้องหรือแม้แต่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการรบพุ่งตีบ้านตีเมืองฆ่าฟันกันนั้นไม่ใช่กิจสมณะ 14
 ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่ออำนาจทางการเมืองนั้นว่ามีความคิดและการ
 อันใหญ่หลวงนัก เพราะหลังจากนั้นไม่นาน แม้ทัพนายกองที่สมเด็จพระวันรัตน์และพระราชาคณะได้
 หลบขอพระราชทานโทษเหล่านี้ก็ได้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณเป็นอย่างดียิ่ง หากว่าพระองค์

13 สมเด็จพระญาณสังวรวิมลญาณเถร, พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
 (กรุงเทพฯ : เจริญรัตน์การพิมพ์, 2517), หน้า 138-151.

14 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, กฤษฎากันหารอันบัดบังมิได้ (กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์สยามรัฐ, 2519), หน้า 135.

ต้องประหารพวกนี้หมดแล้ว พระองค์จะกอบกู้เอกราชบ้านเมือง หรือทำสงครามต่อไปได้อย่างไร พวกนี้เขินชวามาชนซ้ายทั้งนั้น แต่ถ้าไม่ลงโทษก็จะเป็นแบบอย่าง นี่คือลักษณะของผู้เฝ้าในเวลาที่บ้านเมืองคับขันซึ่งต้องการคนเด็ดขาดอย่างนี้ต้องประหารชีวิตตามกบิลเมือง แต่ว่าถ้าประหารชีวิตแล้วจะทำอย่างไร จะเอาใครมาแทนคนเหล่านี้ ซึ่งเป็นคนสำคัญ ๆ ทั้งนั้น นี่ก็ต้องอาศัยพระ¹⁵

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีพงศาวดารบันทึกไว้ว่า ต่อเนื่องทางพระศาสนาเจริญได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากประชาชนมาก ก็มีคนที่อยากจะอยู่ให้สบายหลบหลีกหนีที่พลเมืองเข้ามาบวช ถึงกับว่าทางฝ่ายรัฐต้องตั้งคณะกรรมการสอบความรู้พระภิกษุสามเณร คนที่ไม่มีความรู้สมกับเป็นพระภิกษุสามเณรก็ถูกจับสึกเป็นจำนวนมาก¹⁶

มีการบันทึกไว้ว่า บาดหลวง เดอ ชัวลี ผู้ถูกกำหนดให้มาเป็นพระอาจารย์สอนศาสนาแก่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้บันทึกยอมจำเนไว้ในจดหมายเหตุรายวันของเขาว่า "ข้าพเจ้าทราบแน่ว่าใจแล้วว่าการที่พดกันว่า พระเจ้ากรุงสยามจะเข้ารีตนั้น เป็นคำพูดที่เกินกว่าเหตุมาก ข้าพเจ้ารู้สึกได้ว่า พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงยอมที่จะปกครองและบำรุงพวกเข้ารีต หากใช้พระองค์เองจะเข้ารีตด้วยไม"¹⁷ พระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณต่อการที่พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงอัญเชิญ

¹⁵ จำเริญ ทองประเสริฐ, พระพุทศศาสนากับสังคมและการเมือง (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2520), หน้า 85.

¹⁶ คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา, พระพุทธศาสนา ศาสนาประจำชาติไทย, หน้า 35.

¹⁷ ชมสาย สมพงษ์, พระราชประวัติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พิมพ์เป็นอนุสรณ์บรรณาการในงานฉลองปีกศพดณา พง สมพงษ์ ณ อกบณเสถานกองทัพก ริดโสมนัสวิหาร, เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม 2512 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2512), หน้า 30.

ให้เข้ารีตคริสต์ศาสนาด้วย โดยทรงพ่อนั้นว่า "หากพระผู้เป็นเจ้าพอพระทัยให้พระองค์เข้ารีตเมื่อใด ก็จะมีนาคาสตรีทหาให้เกิดขึ้นในพระทัยของพระองค์เมื่อเนั้น" 18

เมื่อครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชประชวรใกล้สวรรคตโดยเสด็จประทับ ณ พระที่นั่งสุทธานสวรรคต พระราชวังลพบุรีนั้น พระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์ได้เข้าทูลขอรักษาราชสมบัติเอาไว้ให้เจ้าฟ้าอภัยทศ กรมพระราชวังหลังต่อพระองค์และกลับออกไปแล้วทรงพระราชดำริว่า บรรดาข้าหลวงของพระองค์ที่เห็นควรจักอุปสมบทเสียเพื่อพ้นอันตราย จึงรับสั่งให้อาราธนาพระเถระผู้ใหญ่เข้ามาทำการอุปสมบท ทรงพระราชทานพระมหาปราสาทที่ศรีให้เป็นที่วิสุทศคามสีมา และให้ทำการอุปสมบทเฉพาะพระพักตร์ 19 ซึ่งหลังจากอุปสมบทแล้วถวายพระพรลากลับไปอยู่ที่วัดแล้วก็ไปเฝ้าพันราชภัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเคร่งครัดต่อพระราชกรณียกิจในพระพุทธศาสนา เป็นอันมาก ทรงตักบาตรแก่พระภิกษุสงฆ์ที่เข้ามาบารากฎในพระทวารทุก ๆ เช้า แม้พระองค์จะทรงเป็นพรตศาสนิกชนและองค์อุปถัมภ์ก็จริง แต่มิได้ทรงห่วงห้าม กัดกิน หรือรังเกียจศาสนาอื่น ตรงกันข้ามกลับทรงพระราชทานเสรีภาพในการนับถือศาสนาให้ประชาชนอย่างกว้างขวางอีกด้วย 20 สายตาของผู้คนโดยทั่วไปอาจจะมองเห็นว่า พระองค์สิ้นพระทัยคริสต์ศาสนามากถึงขนาดอาจจะเข้ารีตเป็นโรมันคาทอลิกได้ แต่ความเป็นจริงแล้ว พระองค์มิได้ให้ความสนใจต่อศาสนาใดอย่างจริงจังเป็นพิเศษไปกว่ากันเลย กลับทรงเป็นพุทธอย่างหนักแน่น เหตุผลที่พระองค์ทรงให้การอุปถัมภ์แก่

18 กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย 250 ปี ภาค 2, หน้า 212.

19 ชุมสาย สัมพงษ์, พระราชประวัติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หน้า 74-75.

20 เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

ศาสนาต่าง ๆ เช่น คริสต์ อิสลามที่แพร่เข้ามาในสมัยนั้นด้วยเหตุผลทางการเมืองเป็นสิ่งสำคัญ²¹ สิ่งนี้เป็นที่ยืนยันถึงเลื่อมใสที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงมีต่อพระพุทธศาสนาและทรงเป็นพระมามกะอย่างเห็นยวแน่นอนเป็นลำดับมา

3. สมัยกรุงธนบุรี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึกนั้นไทยต้องสูญเสียทุกอย่าง เสียทั้งทรัพย์สินทั้งคนทั้งระบบการปกครองอันเป็นึกแผ่น ตลอดจนหลักฐานทางประวัติศาสตร์และศิลปวิทยาการทั้งปวงและอื่น ๆ อีกมาก สำหรับพระพุทธศาสนานั้นเสียหายมากที่สุด เพราะวัดวาอารามต้องถูกทำลายกลายเป็นวัดร้างด้วยการศึกสงคราม พระสงฆ์ต้องกระจัดกระจายกันไป บ้างก็ไม่สามารถอยู่ในสมณเพศต่อไปได้ บ้างก็อยู่ในสมณเพศโดยปราศจากการควบคุม การย่อหย่อนในพระธรรมวินัยก็เกิดขึ้น เพราะปราศจากผู้ควบคุมประการหนึ่ง และความจำเป็นอันเกิดจากความระส่ำระสายอีกประการหนึ่ง²² สมัยนี้เมื่อกต่าง ๆ ตั้งตัวเป็นใหญ่กันขึ้น ในจำนวนนั้นก็เหล่านั้มีเจ้าพระฝางที่เป็นพระภิกษุรวมอยู่ด้วย เมื่อพระเจ้าตากสิ้นขึ้นครองราชย์แล้ว ก็ได้ชำระเรื่องนี้ โดยเอาพระมาพิสูจน์ด้วยการดำเนินา²³

²¹ มานพ ถนอมศรี, สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเลิฟเอนดิลฟ์เพรส จำกัด, 2534), หน้า 25.

²² ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, คึกฤทธิ์จับพระศาสนา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามรัฐ, 2523), หน้า 131-132.

²³ คณะกรรมการจัดงานสืบดาหลังเสริมพระพุทธศาสนา, พระพุทธศาสนา ศาสนาประชาชาติไทย, หน้า 35.

สรุปความว่า เมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จไปปราบเจ้าพระฝางที่นครดัตถเน (พระฝาง เป็นนักขัตตมณเฑาะว์ของพระเจ้าพรหมและคฤหบดีกษัตริย์เป็นกษัตริย์แล้วตั้งตนเองเป็นหัวหน้ากองทัพทั้งที่ยังเป็น พระ) ทรงเห็นว่าพระสงฆ์ประพฤตินอกพระธรรมวินัย จึงประกาศให้บรรดาพระสงฆ์หัวเมืองฝ่ายเหนือมาสำราญแล้วจะให้สึกออกมารับราชการ ถ้าไม่ยอมรับก็ต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์กัน คือให้ดำเนินหน้าต่อหน้าพระที่นั่งโดยประกอบพิธีกรรมขึ้นตามประเพณี ถ้าชนะก็โปรดให้ตั้งเป็นอธิการอยู่ต่อไป แต่ถ้าแพ้ก็โปรดให้สึกออกมาสีก้อมือใช้ในราชการจึ่งหนัก หากผู้ใดกล่าวเท็จว่าตนบริสุทธิ์ ครั้นจะให้ดำเนินกลับสำราญว่าต้องอาบัติปาราชิก ก็โปรดให้นำตัวไปประหารชีวิต²⁴ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงแสวงหาความชอบธรรมทางการเมืองโดยผ่านทางพุทธศาสนา เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ในอดีต พระองค์พยายามอย่างยิ่งที่จะบูรณะปฏิสังขรณ์และนำความรุ่งเรืองของพุทธศาสนากลับมาดังเดิม พระองค์ทรงสั่งให้มีการฟื้นฟูไตรภมม์พระร่วงเพื่อเป็นแนวทางในการปกครองอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ ยังทรงมีพระบัญชาให้รวบรวมคัมภีร์ฉบับเท็กซิงพระไตรปิฎกตลอดจนปฏิสังขรณ์วัดวาอารามและสิ่งปลูกสร้างทางพุทธศาสนาที่ได้รับความเสียหายจากการบกรุกทำลายของพม่า²⁵ พระองค์ทรงสนพระทัยในพระศาสนา เป็นที่ยังได้รับสิ่งสนับสนุนหาธรรมกับพระเถระอยู่เป็นประจำ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยองค์เดียวที่ทรงปฏิบัติวิปัสสนาเป็นพิเศษ จนถึงกับได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือธรรมะเรื่องสั้นขึ้น เรียกชื่อว่า "ลักษณะบุญ"²⁶

²⁴ สิริวัณณ คำนวนสา, ประวัติพระพุทธรูปในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 72.

²⁵ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง กรณีเปรียบเทียบประเทศไทย ลาว และกัมพูชา, หน้า 46.

²⁶ สิริวัณณ คำนวนสา, ประวัติพระพุทธรูปในประเทศไทย, หน้า 72.

4. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2505)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การพระศาสนาได้รับการทำนุบำรุงเอาใจใส่จากสถาบันทางการเมือง คือ องค์พระมหากษัตริย์เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะช่วงที่มีการปกครองแบบราชาธิปไตย เช่น สมัยรัชกาลที่ 1, 3, 4, 5 และช่วงการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรีอันเป็นรัชกาลปัจจุบัน ทรงอุปถัมภ์พระพุทธรักษาและสถาบันสงฆ์ด้วยดีตลอดมา ต่อนี้ไป จะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ในบางช่วงและบางรัชกาลพอสังเขป

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 นอกจากทรงนำพระศาสนามาเป็นแนวทางในการบริหารแล้ว พระองค์ยังทรงฟื้นฟูแนวความคิดในไตรภูมิพระร่วงมาเป็นแนวทางในการให้การศึกษามหาวิทยาลัยแก่ประชาชนด้วย พระองค์ทรงประกาศใช้กฎพระสงฆ์ รวมทั้งสิ้น 10 ฉบับ เพื่อเป็นการบังคับควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย และกฎข้อที่ 4 ได้กำหนดให้ผู้ที่อุปสมบทจะต้องศึกษาเล่าเรียนทางด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นภาระหน้าที่ของพระราชาคณะที่จะต้องคอยสอดส่องดูแล การที่ทรงกวดขันการเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณรนั้น ก็เพราะทรงเห็นโทษของการไม่รู้แจ้งในหลักธรรมะ ซึ่งเป็นขอเกิดแห่งความไม่บริสุทธิ์ของพระศาสนาและทำให้พระศาสนาพินาศเสื่อมสูญไป²⁷ เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกการปกครองสงฆ์ก็แตกด้วยและสงฆ์ก็กระจัดกระจายกันไป พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงรวบรวมการปกครองประเทศขึ้นใหม่ โดยทรงประกาศนโยบายว่า

"ตั้งใจจะอุปถัมภ์กษัตริย์ ยอยกพระศาสนา
จะป้องกันขอบเขตหีสมา รักษาประชาชนและมนตรี"

จะเห็นได้ว่าทางด้านพระราชาคณะและมนตรี มีความสำคัญยิ่งยวดเป็นอันดับหนึ่ง พระองค์จึงทรงรวบรวมและจัดตั้งเป็นปึกแผ่นให้เรียบร้อยได้ก่อน ต่อมาก็คงดำเนินการด้านพระศาสนา

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50-51.

โดยโปรดเกล้าฯ ให้สังคายนาพระไตรปิฎก พร้อมทั้งทรงคัดพระสงฆ์ผู้แตกฉานในพระบาลี และ
เครื่องครุฑในพระธรรมวินัยมาแต่งตั้งในตำแหน่งสมณศักดิ์ต่าง ๆ ปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ ตำแหน่งพระสังฆราชสกลสังฆปริณายกนั้นได้เกิดขึ้นแล้ว ความจริงปรากฏว่ามี
มาแต่ครั้งกรุงธนบุรี²⁸ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงมีความห่วงใยพระสงฆ์ เพราะบ้าน
เมืองวุ่นวายหลายต่อหลายครั้ง ทรงตระหนักว่า พระสงฆ์แม้จะมีวินัยเป็นข้อบังคับ แต่เมื่อมีคนมาก
เหตุการณ์บ้านเมืองเปลี่ยนแปลง ยิ่งอยู่ไกลหูไกลตาผู้ใหญ่พระ เณรก็อาจจะหละหลวม การสงคราม
ก็เป็นเหตุทำให้คณะสงฆ์อ่อนแอไปด้วย พระองค์ทรงเห็นว่า หากจะปล่อยให้พระสงฆ์เป็นอยู่อย่าง
เดิม การพระศาสนาจักจะเลวลง พระเกียรติยศของพระองค์จักจะพลอยมัวหมอง ดังนั้นในปลายปี
พ.ศ. 2325 นั้นเอง จึงได้โปรดเกล้าฯ ออกกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์เป็นครั้งแรก และต่อมาอีก
ตราต่อ ๆ กันอีกหลายปี มีจำนวน 10 ฉบับ²⁹ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันและกำจัดพระสงฆ์ที่
ทำตนให้เป็นเหตุเสื่อมเสียแก่พระศาสนา อันเป็นเหตุให้ประชาชนเสื่อมศรัทธา เช่น ห้ามเทศน์ตลก
คะนอง ห้ามมิให้รับฝากทรัพย์สินของมรณาวาส ห้ามมิให้มีผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมร่วม
กับมรณาวาส และมีบทลงโทษพระสงฆ์ที่ขัดขังข้ออาบัติปาราชิกของตน

หลังจากได้ทรงออกกฎหมายเหล่านี้แล้ว ในปี พ.ศ. 2344 โปรดฯ ให้พระราชอาคณีสังฆการี
ธรรมการและเหล่าราชบัณฑิต ร่วมกันพิจารณาพระสงฆ์ที่มีความประพฤติเสื่อมเสีย ไม่ปฏิบัติตาม
ข้อห้ามที่ได้ประกาศไว้ ผลก็คือ ให้พระสงฆ์สึก จำนวน 125 รูป เอามาใช้งานหนักเพื่อมิให้เป็น
เยี่ยงอย่าง กฎสำหรับพระสงฆ์ในรัชกาลที่ 1 นี้ นับว่าเป็นครั้งแรกที่ฝ่ายปกครองได้ก้าวเข้าไป
วางข้อกำหนดแก่สถาบันสงฆ์ ทั้งนี้ ก็เพื่อทรงมีมโนคติให้เกิดความบริสุทธิ์ในสถาบันสงฆ์ซึ่งเป็นที่

²⁸ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พหุศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง กรณีเปรียบเทียบ
ประเศไทย ลาว และกัมพูชา, หน้า 51.

²⁹ สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพหุศาสนาในประเทศไทย, หน้า 79.

นทพหุศาสนาหรือเป็นศาสนายาหที่ตีลบไป ความเป็นไปของพหุศาสนาช่วงรัชกาลที่ 3-4 ได้เกิดเหตุการณ์มากมาย ถือเป็นยุคที่พระพหุศาสนาได้รับการทำนุบำรุงอย่างดียิ่งจากผู้ปกครองและสิ่งหนึ่งซึ่งถือเป็นความสำคัญยิ่งยวด คือ การเกิดธรรมยุติกานิกายใหม่ขึ้นใน พ.ศ. 2372 โดยรัชกาลที่ 4 ทรงจัดตั้งขึ้น และต่อมาสิ่งนี้ได้กลายมาเป็นความขัดแย้งในหมู่สงฆ์ของสยามประเทศ อันเป็นหนึ่งหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์ของพหุศาสนา ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

ต่อมารัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงมีนโยบายเกี่ยวกับพหุศาสนา โดยมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับการทำนุบำรุงพหุศาสนาไว้ว่า "เมื่อข้าพเจ้าได้ดำรงสิริราชสมบัติแล้ว ก็ตั้งใจทำนุบำรุงพระพหุศาสนาและบำรุงพระผู้เป็นเจ้าที่ทรงบวงอยู่เป็นนิจและอาศัยความที่ผู้เป็นเจ้าที่ทรงบวงปฏิบัติชอบเป็นหลักฐานที่จะดำรงพหุศาสนาสืบไป ถ้าชีวิตข้าพเจ้ายังอยู่ตราบใด ข้าพเจ้าคงคิดจะทำนุบำรุงพระพหุศาสนาอยู่เป็นนิจ"³⁰ ตั้งแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์มาถึงรัชกาลที่ 5 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพหุศาสนาแน่นแฟ้นพัฒนาไปเป็นไปตามแบบแผนประเพณีและบางทีก็แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น รัฐกับพระพหุศาสนา เรียกได้ว่ามีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาก นับตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาไทยได้มีการรับเอาอารยธรรมตะวันตกเข้ามาเต็มที่ โดยเฉพาะยุคประชาธิปไตย ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันศาสนากับรัฐดำเนินไปในด้านรูปแบบพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ ในด้านผู้ปกครองเองก็ได้รับการศึกษาสมัยใหม่จากตะวันตก ไม่ค่อยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพหุศาสนา แต่มีความรักและอยากอุปถัมภ์บำรุงพหุศาสนาอยู่ จึงเป็นไปในทำนองที่มักจับจุดในการอุปถัมภ์ไม่ถูกหรือสัมพันธ์ไม่ถูก และถึงกับเกิดความรู้สึกทำนองที่ว่า เรื่องของรัฐกับเรื่องของศาสนาแยกกันไม่ก้าวก้าวกัน³¹ สิ่งสำคัญที่ได้เกิดขึ้นในรัชกาลนี้คือ พระราช

³⁰ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, คึกฤทธิ์กับพหุศาสนา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามรัฐ, 2523), หน้า 132.

³¹ คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพหุศาสนา, พระพหุศาสนา ศาสนาประจำชาติไทย, หน้า 41.

บัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งได้ทรงให้ตราขึ้นเพื่ออนวัตรให้เป็นไปตามบ้านเมือง โดยเน้นการรวมศูนย์อำนาจมาไว้ที่ส่วนกลางเพื่อความเป็นเอกภาพ ซึ่งภายใต้การบริหารงานของพระราชบัญญัติฉบับนี้ทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์เจริญรุดหน้าขึ้นมามาก เพราะองค์พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจในการพระราชทานทรัพย์เพื่อการส่งเสริมการศึกษาคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดสร้างมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นมาสองแห่ง ได้แก่ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศ (สังกัดฝ่ายธรรมยุต) และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งโปรดเกล้าให้ตั้งที่วัดมหาธาตุ (สังกัดฝ่ายมหานิกาย) เพื่อใช้เป็นสถานที่ศึกษาชั้นสูงของพระสงฆ์ไทย³² ในการเป็นตัวนำร่องปัญญาชนสยามให้มีความรู้คณธรรมระดมพระนำสั่งคมอย่างเด็ดขาด นับเป็นการปฏิรูปการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม³³

พิจารณาโดยทั่วไปแล้ว พระราชบัญญัติฉบับนี้ทรงตราขึ้นและประกาศใช้เหมาะสมกับยุคสมัยอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เนื่องจากบ้านเมืองยังปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์พระราชอำนาจและงบประมาณในการบริหารประเทศอยู่ในอำนาจของพระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียว ในฐานะพระประมุขพระมหากษัตริย์ทรงยึดถือหลักพิธีราชธรรมในการบริหารราชการแผ่นดิน และทรงมีหน้าที่ต้องดูแลปกป้องอาณาประชาราษฎร์และบำรุงสมณะชีพราหมณ์ในแว่นแคว้นให้อยู่เป็นสุข³⁴

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 แม้ปรากฏว่า กิจการด้านพระพุทธศาสนาของพระองค์จะไม่เทียบเท่าบูรพมหากษัตริย์ก็ตาม แต่เพราะทรงเห็นว่ามีวัดมากแล้ว

³² ฉลอง เจยามคม, ผ้าคำสนจักร-ทะเลสงจุดต้น, หน้า 29.

³³ สัมภาษณ์ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, 25 เมษายน 2539.

³⁴ สัมภาษณ์ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, 25 เมษายน 2539.

จึงตั้งโรงเรียนเทววัด เพื่อให้การศึกษาอบรม ได้แก่ โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย ถึงกระนั้นก็ยังทรง
สนพระทัยในกิจการของพระพุทธศาสนา เห็นได้จากพระราชบรรณบางตอนซึ่งมีใจความว่า

เมื่อกล่าวถึงความจำเป็นที่เราทั้งหลายผู้เป็นคนไทย จะต้องช่วยกันป้องกันรักษาพระพุท
ธศาสนาให้ยั่งยืน ก็ควรพิจารณาว่า...บุคคลผู้มีหน้าที่สั่งสอนคนให้ประพฤติดี ย่อมมีหน้าที่
ต้องประพฤติดีอยู่เป็นนิตย์ จึงจะ เป็นที่เลื่อมใสและ เชื่อถือแห่งผู้เป็นศิษย์...พระภิกษุผู้
หน้าที่ประกาศพระบรมพุทโธวาท จะต้องตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติโดยอาการอันเคร่งครัดจริง
ใจ แต่ที่จริงพระภิกษุซึ่งครองผ้ากาสาวพัสตร์อยู่ในเวลาเพิ่มที่ปฏิบัติทรมานนั้น เป็นอันมาก
จึงเป็นที่น่า เสียใจ การที่ผู้ประพฤติบกพร่องยังมีอยู่ได้ ในหมู่พระภิกษุสงฆ์...นอกจาก
คนเกียจคร้านแล้ว ยังมีคนที่ร้ายกว่านี้อีกจำพวกหนึ่ง คือ พวกที่แท้จริง เป็นผู้มีใจทุจริต
คิดหากินโดยทางโจกโกงหรือแม่ขโมย เพื่อนบ้าน ซึ่งถ้าแม่จะทำการทุจริตในขณะที่เป็นคน
ธรรมดาอยู่ก็ไม่กล้าจึง เอาผ้ากาสาวพัสตร์ห่มห่อตัว เพื่อปลอมตัวเป็นพระภิกษุ ซึ่งเป็นที่
เคารพนับถือของคนทั่วไปแล้วทำการทุจริตต่าง ๆ ได้สะดวกโดยอาศัยความนิยมนับถือแห่ง
ชนทั้งหลายอันมีอยู่ในหมู่ผู้ทรงผ้ากาสาวพัสตร์ คนจำพวกนี้แท้จริงควรจะนับว่า เป็นคนร้าย
อย่างฉกรรจ์ เพราะนอกจากเป็นคนลึกลับแล้ว ยังจัดได้ว่า เป็นผู้ทำลายพระศาสนา พา
ให้คนคลายความนิยมในพระภิกษุซึ่งประพฤติดีไปด้วย...การเคารพและ บำรุงแต่เฉพาะ
พระภิกษุผู้ปฏิบัติควรแก่หน้าที่แห่งพระภิกษุ ตามที่สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ของเราทั้ง
หลายได้ทรงตั้งพระพุทธานุญาตให้กระทำ กล่าวคือ

1. เป็นผู้ที่ได้ตั้งใจในทางเมตตา สรรพวาสุภัสสย หิงบ้านเรือนและสมบัติ เพื่อจะ
ได้กระทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์
2. เป็นผู้ตั้งใจอดส่ำหัดเล่าเรียนพระธรรมวินัย เพื่อให้ยืนยงคงอยู่ได้มีให้เสื่อมทรมาน
3. เป็นผู้สั่งสอนชักจูงใจประชาชนให้ประพฤติสัมมาจรรย์ ตั้งอยู่ในศีลธรรม รักษา
ความบริสุทธิ์ สะวนทุจริต เพื่อจะได้ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน
4. เป็นผู้ประพฤติตนดีงาม เป็นตัวอย่างแก่สามัญชน
5. เป็นผู้ที่ไม่เอาเปรียบเพื่อนบ้าน ไม่ใช่อยแต่รับความบำรุงเบส่า ๆ แล้วไม่
ทำประโยชน์ตอบแทนเขา

ผู้ที่ประพาศพร้อมด้วยองค์ 5 เช่นนี้ จึงจะเป็นผู้ที่สมควรได้รับความเคารพนับถือและ
การทำนุบำรุงจากเราทั้งหลายผู้เป็นเณรบาลก 35

ความสัมพันธ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงพระราชอำนาจในการอุทิศกษัตริย์สถาน
พุทธศาสนาในฐานะผู้ถืออำนาจทางการเมืองโดยสมบูรณ์ ได้มาสิ้นสุดในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 หลังจากการทำรัฐประหารโดยคณะราษฎร ซึ่งที่พระองค์ยังไม่ทรง
มีโอกาสทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างเต็มที่เลย จะอย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็น
พุทธมามกะของพระองค์ในการที่ปกครองบ้านเมืองโดยหลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ คราวที่จัดให้
มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น ทรงมีพระบรมราชโองการเฝ้าแรกแก่พราหมณ์มีข้อความว่า "ดกร
พราหมณ์ บัดนี้เราทรงราชภาระ ครองแผ่นดินโดยธรรมสมา เสมอ เพื่อประโยชน์แก่กุลและสุขแห่ง
มหาชน เราแผ่อาณาเขตเหนือท่านทั้งหลายกับโภคสมบัติเป็นที่พึงจัดการปกครองรักษาป้องกันเป็น
ธรรมสืบไป ท่านทั้งหลายจงวางใจอยู่ตามสบายเถิด" 36

รัชสมัยสมเด็จพระบรมมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 แม้ยังทรงพระเยาว์แต่ก็
สิ้นพระทัยต่อกิจการพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาที่มีถวายถึงสมเด็จพระ
สังฆราช ลงวันที่ 19 มีนาคม 2489 ความตอนหนึ่งว่า

ด้วยหม่อมฉันประสงค์ใครจะได้อำนวยความสะดวกทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นการเตรียม
ตัวและช่วยเหลือในการที่จะอุปสมบทต่อไป ครั้นจะค้นหาอาณัติจากราจำนวามากก็มีเวลา

35 ปุ่น จงประเสริฐ รวบรวม, ตำราดุษฎีภิเษก (สมทรวรรณการ : องค์การ
ฟื้นฟูพุทธศาสนา, 2502), หน้า 1-7.

36 ม.ร.ว.ดิถีฤทธิ์ ปราโมช, ธรรมแห่งอรุณ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สยามรัฐ, 2537), หน้า 427.

น้อย ถ้าจะได้รับสังฆราชาณะเคราะห์ให้ได้รับการศึกษาจากตำราง่าย ๆ และเป็นทางลัด โดยจัดขึ้นเป็นกัณฑ์ ๆ ไม่มากนักพอหาโอกาสอ่านได้เดือนละกัณฑ์ก็จะถึงเวลาอุปสมบทของหม่อมฉันก็จะได้รับความสะดวก หนังสือเรื่องนี้ต้องการอ่านได้ ทั้งเวลาที่พักอยู่ในเมืองไทย และแม้ไปพักอยู่ในต่างประเทศ จึงทูลขอพระราชดำริและสังฆราชาณะเคราะห์
มา 37

รัชกาลปัจจุบันองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชกรณียกิจอันเกี่ยวกับพุทธศาสนา เป็นอย่างมากยากจะมีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเสมอเหมือน แม้พระองค์จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญก็ตาม แต่ข้อจำกัดนี้หาได้ทำให้พระองค์ทรงมีพระราชภารกิจลดน้อยถอยลงไปแต่อย่างใดไม่ ความมีใฝ่พระทัยในหลักธรรมทางพุทธศาสนาปรากฏให้เห็นในโอกาสพระราชพิธีบรมราชาภิเษกโดยทรงมีพระปฐมบรมราชโองการว่า "เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม" นอกจากการที่ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในหลาย ๆ ด้านแล้ว ยังได้เสด็จออกผนวชโดยได้ทรงพระราชทานพระธรรมาสน์เนื่องในการที่จะทรงผนวชแก่พระบรมวงศานุวงศ์ คณะองคมนตรี คณะรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พร้อมทั้งประชาชนทั่วไปที่เข้าเฝ้าชมพระบารมีอย่างล้นหลาม เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2499 เวลา 06.00 นาฬิกา ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท ความตอนหนึ่งว่า

อันพระพุทธานุภาพเป็นศาสนาประจำชาติของเรา ตามความมอบรมที่ได้รับมาก็ดี ตามศรัทธาเชื่อถือส่วนตัวของข้าพเจ้าก็ดี เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่งมีคำสอนให้คนประพฤติตนเป็นคนดีทั้งเพียบพร้อมด้วยบรรดาสัจธรรมอันชอบด้วยเหตุผลนำ เลื่อมใสยิ่งนัก ข้าพเจ้า

37 เลื้อน คุภโศภณ, พระพุทธานุภาพกับพระมหากษัตริย์ไทย, หน้า 175-176.

เคยคิดว่าถ้าโอกาสอำนวยก็น่าจักได้อุปสมบทในพระศาสนาตามประเพณี สักเวลาหนึ่ง
 ชิงจักเป็นทางสนองพระเดชพระคุณบพการีตามคตินิยมอีกโสดหนึ่งด้วยและนับตั้งแต่ข้าพเจ้า
 ได้ครองราชสมบัติสืบสืบเสด็จตั้งมากเป็นเวลายาวนานพอสมควรแล้ว น่าจะเป็นโอกาสที่จะ
 ทำตามความตั้งใจไว้ให้ได้แล้วประการหนึ่ง อนึ่ง การที่สมเด็จพระสังฆราชซึ่งทรงมีพระ
 คณบการในส่วนตัวข้าพเจ้าได้หายประชวรในครั้งหลังนี้ ก่อให้เกิดความขบขันแก่ข้าพเจ้า
 เป็นอันมาก มาคำนึงดูเห็นว่า ถ้าในการที่ข้าพเจ้าจะอุปสมบทนี้ได้พระองค์ท่านเป็นพระ
 อุปัชฌาย์ด้วยแล้ว ก็จะเป็นการแสดงออกซึ่งความศรัทธาเคารพของข้าพเจ้าที่มีอยู่ในพระ
 องค์ท่านได้อย่างเหมาะสมด้วยอีกประการหนึ่ง อาศัยเหตุเหล่านี้จึงได้ตกลงใจจะอุปสมบท
 ในวันที่ 22 เดือนนี้³⁸

และนอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองานเกี่ยวกับพุทธศาสนา
 ตวเห็นใจความว่า

พระพุทธศาสนา คือ ศาสนาแห่งประโยชน์ ไม่ว่าผู้ใดถ้าเข้ามาศึกษาและปฏิบัติตามคำ
 สอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมได้รับประโยชน์ตามวิสัยแห่งการศึกษาปฏิบัติ
 ของเขา การอ้างความเจริญมั่นคงของพระศาสนา จึงน่าจะเน้นที่การแนะนำให้เห็น
 ประโยชน์ของการศึกษาปฏิบัติธรรมเป็นสำคัญ เมื่อมีผู้ศึกษาปฏิบัติธรรมและได้รับประโยชน์
 จากการปฏิบัติธรรมมากขึ้น พระศาสนาก็เจริญแพร่หลายไปพร้อมกัน ข้อสำคัญควรจะต้อง
 ปฏิบัติให้เคร่งครัดหนักแน่นว่า ต้องแสดงธรรมะให้บริสุทธิ์บริบูรณ์อย่าให้วับริดแปรผันและ
 ควรพยายามเน้นการศึกษาปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐานให้ยิ่งกว่าอื่น เพราะคนทั่วไปต้องการที่จะ
 เรียนรู้ได้ง่ายเข้าใจได้ชัดปฏิบัติได้สะดวก เมื่อประโยชน์แห่งการปฏิบัติธรรมเกิดขึ้นแล้ว
 เขาจะพึงพอใจและชวนชวนศึกษาปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปเองและเมื่อชาวพุทธธรรมะ ปฏิบัติ

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 285-286.

ธรรมก็เป็นอย่างถูกต้องทั่วถึงมากขึ้นดังนี้ การบ่อนเบียนพระศาสนาก็จะลดน้อยลงพระศาสนา
ก็จะเจริญมั่นคงตามที่ท่านทั้งหลายปรารถนา ๓๑

จากพระราชปณิธานและพระราชจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน
ทำให้พุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จากผู้ปกครองคือสถาบันกษัตริย์ตลอดมา มีพัฒนาการด้านต่าง ๆ
ไม่ว่าจะเป็นการจัดองค์กรปกครองลงมาตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 และ
การเผยแพร่พุทธศาสนาให้เจริญสถาพรสืบมาจนกระทั่งมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช
2434 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ภายใต้การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมี
พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข

หลังการทำรัฐประหารเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มา
เป็นแบบ "ประชาธิปไตย" ซึ่งมีองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญโดยการ
แก้ไขของ "คณะราษฎร" เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 แล้ว ผู้ถืออำนาจทางการเมืองหรือรัฐบาล
ในขณะนั้นก็ได้กำหนดรูปแบบการปกครองขึ้นใหม่ โดยแบ่งอำนาจอธิปไตยออกเป็น 3 อำนาจ คือ
อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ พร้อมกำหนดการใช้อำนาจไว้ในรัฐธรรมนูญว่า
พระมหากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติผ่านทางรัฐสภา อำนาจบริหารผ่านทางคณะรัฐมนตรี และ
อำนาจตุลาการผ่านทางศาล เมื่อเป็นเช่นนี้ การทำนุบำรุงพระพุทธานุภาพขององค์พระมหากษัตริย์
ในฐานะขององค์พระประมุขและผู้ถืออำนาจทางการเมืองอย่างเช่นในอดีตต้องเปลี่ยนแปลงไป การ
ใช้อำนาจทั้ง 3 ต้องมีผู้รับสนองพระบรมราชโองการ แม้การที่จะทรงอุปถัมภ์พระศาสนาด้วยบ
พระมาณแผ่นดินนี้ไม่อาจทำได้เต็มพระกำลังดังแต่ก่อนแล้ว

การถ่ายโอนพระราชอำนาจและการะหน้าที่จากองค์พระมหากษัตริย์ให้มาอยู่ที่คณะรัฐบาล
ภายใต้รัฐธรรมนูญของคณะราษฎรนั้นต้องถ่ายโอนหรือรับมาทั้งหมด แต่ข้อเท็จจริงปรากฏว่าหา เป็น
เช่นนั้นไม่ เพราะอำนาจหน้าที่ในการอุปถัมภ์บำรุงดูแลพุทธศาสนาของคณะราษฎรและรัฐบาลต่อ ๆ มา

๓๑ สมพร เทพสิทธิ์ธา, ปัญหาเกี่ยวกับศาสนาและจริยธรรม, หน้าปกหลัง.

มิได้รับมาด้วย หรืออาจรับมาแต่ไม่ได้นำมาปฏิบัติ และมีได้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอย่างเต็มกำลังอย่างเมื่อก่อน⁴⁰ ภารกิจหน้าที่ในการดูแลพระพุทธศาสนาตลอดความสำคัญลง กลายเป็นเพียงหนึ่งในหลายร้อยเรื่องที่รัฐบาลต้องดูแล สถาบันศาสนาที่เคยได้รับการยกย่องว่า เป็นหนึ่งในสามสถาบันหลักของสังคมไทย คือ ชาต ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ก็ถูกทอดทิ้งจากรัฐบาลหรือฝ่ายการเมือง สถาบันพระพุทธศาสนาจึงต้องอยู่ไปตามยถากรรม⁴¹ ก็กิจการทางพระพุทธศาสนาจึงไม่เจริญรุ่งเรืองเท่าที่ควรจะเป็นเช่นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

อย่างไรก็ตาม ผู้ถืออำนาจทางการเมืองก็ยังไม่ทอดทิ้งพระพุทธศาสนาเสียทีเดียว หากแต่ให้ความสำคัญน้อยลง ความหวงใยในพระศาสนาได้ถูกแสดงให้เห็นมาเป็นเพียงครั้งคราวในบางยุคบางสมัย อาทิ การเข้ามายกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 แล้วตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ขึ้นมาใช้แทน แม้จะเริ่มด้วยการเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่เรียกตัวเองว่า "กลุ่มปฏิสังขรณ์พระศาสนา" ก็ตาม แต่ตามมีผลบังคับหลังจากที่ฝ่ายการเมืองได้เข้ามาจัดการจนเรียบร้อยและมีผลในทางปฏิบัติสืบมา โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ยกเลิกการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางตามแบบมหาเถรสมาคม มีวัตถุประสงค์ที่ตราไว้ในบทเฉพาะกาล ก็เพื่อให้คณะสงฆ์ทางรวบรวมนักายสร้างสังฆสามัคคีและแบ่งอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ออกเป็น 3 สถาบัน คือ

1. อำนาจบัญญัติสังฆาณัติ (เทียบอำนาจนิติบัญญัติ)
2. อำนาจบริหารคณะสงฆ์ (เทียบอำนาจบริหาร)
3. อำนาจคณะวินัยธร (เทียบอำนาจตุลาการ)

---

⁴⁰ สัมภาษณ์ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง, 12 กุมภาพันธ์ 2540.

⁴¹ สัมภาษณ์ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, ผู้อำนวยการสถาบันปัญญานันตะ วัดอุโมงค์ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, 25 เมษายน 2539.

การเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระศาสนาของอำนาจทางการเมืองครั้งนี้ เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์ได้อนุญาตไปตามฝ่ายบ้านเมือง ครั้นต่อมาก็ได้มีพระมหาเถรานุเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายซึ่งทรงสมณศักดิ์ตั้งแต่สมเด็จพระราชาคณะลงมาถึงระดับพระราชาคณะชั้นสามัญ จำนวน 22 รูปได้เซ็นชื่อร่วมกันเป็นบัญชีทางว่ายื่นหนังสือกราบทูลสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าวัดบวรนิเวศวิหาร มีความโดยสรุปว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 จัดรูปเป็นการเมืองและให้ขึ้นแก่ตำแหน่งทางการเมือง มุ่งเปลี่ยนแปลงพระศาสนาตั้งต้นแต่ให้รวมลัทธินิกายด้วยวิธีอันไม่เป็นไปตามคลองธรรม ผิดหลักพระธรรมวินัยและศาสนประเพณีนิยม ขัดความประสงค์ของรัฐธรรมนูญ ก่อความระส่ำระสายร้าวรานในระหว่างนิกายของคณะสงฆ์ ทำให้การพระศาสนาเสื่อมลง ฝ่ายบ้านเมืองมุ่งอุปถัมภ์พระพุทธานุศาสน์จึงสมควรพิจารณายกเลิก พระราชบัญญัตินี้เสียไม่ควรปล่อยให้อาภรณ์แก่พระศาสนา ควรปรับปรุงขึ้นใหม่ในรูปอุปถัมภ์ ให้การบริหารคณะสงฆ์เป็นไปตามพระธรรมวินัยและศาสนประเพณีและเพื่อความ เป็นธรรมแก่คณะสงฆ์ทุกนิกาย⁴² ทำให้เจตนาารมณ์ของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 ที่จะให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อรวบรวมนิกายสงฆ์ต้องสลายไปในที่สุด หลังการใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 มาได้ 19 ปี ก็ได้มีการยกร่างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่และดำเนินไปด้วยความราบรื่น เพราะสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อัญญาณี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สังฆนายกและมัญญะการคณะสงฆ์แทนสมเด็จพระสังฆราชซึ่งอยู่ในฐานะ เป็นประมุขฝ่ายบริหารและประมุขของคณะสงฆ์ทั่วประเทศได้เคยกล่าวยืนยันไว้อย่างหนักแน่นในวันเปิดประชุมสัมมนาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักร จำนวนทั้งหมด 523 รูป เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2503 ณ พระอุโบสถวัดมหาธาตุ พระนคร มีใจความส่วนหนึ่งว่า

⁴² สำเนาหนังสือร้องเรียนและบันทึกคำชี้แจงประกอบหนังสือร้องเรียนเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2519), หน้า 21-22. อ้างถึงใน แสง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2533), หน้า 327.

การปกครองคณะสงฆ์กับการปกครองบ้านเมือง ได้มีความเกี่ยวเนื่องกันมาแต่โบราณกาล ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในปัจจุบันนี้ทางฝ่ายบ้านเมืองได้มีการปรับปรุงและแก้ไขในด้านการปกครอง การสาธารณูปโภคและการเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดความผาสุกสมบูรณ์แก่ประชาชนพลเมือง ทางฝ่ายคณะสงฆ์ก็สมควรที่จะได้มีการประชุมปรึกษาคำหรือ เพื่อความเจริญแห่งกิจการคณะสงฆ์และประสานงานกับทางบ้านเมือง ⁴³

แม้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หัวหน้าคณะปฏิวัติและนายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้กล่าวยืนยันไว้ อย่างหนักแน่นและชัดเจนว่า

การปกครองคณะสงฆ์นั้น ถ้าหากทางคณะสงฆ์มีความคิดเห็นที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างไร กระผมก็ไม่ขัดข้องและยินดีรับพิจารณา เพื่อเอื้อโลมให้ เป็นไปตามความต้องการของคณะสงฆ์ เป็นต่อนะ ถ้าหากพระคุณเจ้าทั้งหลายปรารถนาจะแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้เสียใหม่ให้เหมาะสมและเป็นความดีความสะดวกแก่ฝ่ายสงฆ์ที่จะดำรงและเชิดชู พระพุทธศาสนายิ่งขึ้น กระผมก็พร้อมจะรับพิจารณาและดำเนินการแก้ไขกฎหมายไปในทางที่เหมาะสม และที่ทางบ้านเมืองสามารถจะอำนวยความสะดวกให้ได้ ขอได้โปรดแจ้งให้ กระผมทราบ ⁴⁴

สิ่งแสดงให้เห็นปรากฏชัดในข้อที่ว่า อำนาจทางการเมืองได้เข้าควบคุมสถาบันพระศาสนา อย่างเต็มที่ ก็คือ กรณีการเรียกร้องขอความเป็นธรรมให้กับพระพิมลธรรม. (อาจ อาสภเถระ)

⁴³ แกลงการคณะสงฆ์ เล่ม 48 ภาค 7 ประจำปี เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2503, หน้า 569-570. อ้างถึงใน แสง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า 323.

⁴⁴ แสง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า เดียวกัน.

ผู้ซึ่งได้รับพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณมหาเถร วัดเบญจมบพิตร ให้ออกจากสมณเพศ
ฉบับลงวันที่ 8 กันยายน 2503 ข้อความว่า

ด้วยทางกรมตำรวจได้ทำการสอบสวน เรื่อง ความประพฤติของท่านได้ความประจักษ์
แล้วจึงขอเสนอเรื่องกราบบังคมทูลสมเด็จพระสังฆราช ได้เรียกประชุมคณะกรรมการ พร้อม
ด้วยเจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นพยานสอบสวนปากคำพยานผู้ให้การไว้มาร้องคำให้การของ
ตนเองหน้าคณะกรรมการและ เจ้าหน้าที่ตำรวจผู้ใหญ่ซึ่งเป็นพยานอีกครั้งหนึ่ง ก็ได้ความเป็น
หลักฐานตรงตามการสอบสวนที่ทางการตำรวจได้ทำการสอบสวนมาแล้วนั้น คณะกรรมการ
ฝ่ายสงฆ์เห็นว่า ท่านถึงศีลวิบัติขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว ไม่สมควรทรงเพศบรรพชิตใน
พระพุทธศาสนาและไม่ควรดำรงสมณศักดิ์ต่อไป ฉะนั้น จึงจึงส่งบันทึกของสมเด็จพระสังฆ
ราชนายกรัฐมนตรีประชุมคณะกรรมการและสำเนาคำให้การมายังท่าน ขอให้ท่านพิจารณา
ตนด้วยตน ขอให้ท่านออกเสียจากสมณเพศและหลบภัยตัวไปเสีย จะเป็นกรณีที่ดีกว่าที่จะ
ปรากฏโดยประการอื่น ๆ เพื่อรักษาตัวท่านเองและ เพื่อเห็นแก่วัดและพระศาสนา และ
ขอให้ปฏิบัติตามคำแนะนำในกำหนด 15 วัน นับแต่วันที่ปรากฏในลิขิตนี้⁴⁵

เหตุการณ์นี้ได้มีการเคลื่อนไหวออกไปบิณฑบาตคณะบุคคลฝ่ายบ้านเมืองและวงการพระ
ศาสนา จนเป็นเหตุให้รัฐบาลของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต้องออกแถลงการณ์สำนักนายกรัฐมนตรี
เรื่องความเป็นไปของคณะสงฆ์ เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2500 ข้อความว่า

⁴⁵ พระครูธีรธรรมวิวัฒน์, ประวัติการสถาปนา เลื่อนชั้น สดตำแหน่ง แต่งตั้ง ถอดถอน
คืนสมณศักดิ์พระพทธาจารย์ สมเด็จพระพทธาจารย์ พระพิมลธรรม สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระพธ
ศักราช 2325 (208 ปี)– 2532 วัดหลักนครรัตนาราม อำเภอคำเงินเสะดาวจ จังหวัดราชบุรี,
หน้า 122.

ในขณะที่รัฐบาลกำลังทุ่มเทความพยายามยากเย็น เพื่อพัฒนาประเทศและในขณะที่ประชาชนผู้รักชาติกำลังเตรียมพร้อมที่จะเสียสละ เพื่อเผชิญความยากแค้นที่อาจจะเกิดขึ้น เนื่องจากสถานการณ์ในประเทศใกล้เคียง ก็มีเรื่องที่ห่วงใยเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ ซึ่งถ้าจัดการให้เรียบร้อยไปไม่ได้ ก็จะทำให้ความเสื่อมเสียไม่เฉพาะแก่ศาสนา ยังจะทำความเดือดร้อนเสียหายแก่ทางบ้านเมืองด้วย รัฐบาลจึงเห็นควรประกาศให้ประชาชนทราบเจตนาและนโยบายของรัฐบาลดังต่อไปนี้ ความกตัญญูใจของรัฐบาลก็เป็นอย่างประชาชนทั่วไป คือถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย และยกย่องเชิดชูเป็นแก้วสามประการ คือชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เคารพพระภิกษุสามเณรซึ่งมีอยู่ในประเทศราว 2 แสน 5 หมื่นและได้รับความยกย่องมอภักดิ์เหนือคนธรรมดา มีที่อยู่ดีกว่าคนทั่วไปโดยไม่เช่าหรือซื้อหา ดำรงชีพอย่างดีโดยไม่ต้องประกอบกิจการงานอาชีพ ไม่ต้องเสียอากร ไม่ต้องเป็นทหาร ไม่ต้องเสียภยันตรายใด ๆ ขอยางเดียวแต่เพียงให้เป็นผ้าหรือยันในศีลเครื่องครัดในพระธรรมวินัย และดำรงพระพทธศาสนาให้ถาวรสืบไปเท่านั้น แต่ถึงเมื่อมีเรื่องแพร่หลายว่า พระภิกษุสมณศักดิ์บางรูปประพฤติปฏิบัติไม่สมควรแก่ความเป็นสมณะและมีเรื่องที่ไม่พึงมีในเร็ว ๆ นี้ แต่เป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากระดับรัฐบาลได้ทราบโดยมีคำร้องทุกข์ของ เจ้าทุกข์และคำร้องเรียนของผู้ที่มีความห่วงใยในพระพุทธศาสนา รัฐบาลก็พิจารณาว่าควรจะปฏิบัติอย่างไร ทางที่คิดก็มีอยู่ 2 ทาง ทางหนึ่ง คือรัฐบาลจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับลัทธิให้เป็นเรื่องภายในของพระศาสนา แต่อีกทางหนึ่งก็เป็นปัญหาว่ารัฐบาลจะเพิกเฉยละเลยเสียได้หรือไม่ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ประชาชนส่วนมากที่สวดท่องโยโมอยากให้เศร้างมง เลื่อมโหมไปและเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องผดุงรักษาไว้ซึ่งประเทศชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ เมื่อมีผลคดีอยู่ 2 ทางเท่านั้น รัฐบาลจึงจำกัดหน้าที่ของตนเพียงให้ความร่วมมือแก่คณะสงฆ์ คือเมื่อคณะสังฆมนตรีต้องการพยานหลักฐานก็หาส่งให้เท่าที่จะหาได้ คณะสังฆมนตรีจะพิจารณาหรือดำเนินการอย่างไร รัฐบาลไม่เคยเข้าไปสอดแทรก แต่รัฐบาลก็ต้องระมัดระวัง ในเรื่องความไม่สงบและความปลอดภัย เพราะมีเหตุการณ์บางอย่างที่ทำให้รัฐบาลต้องระมัดระวัง เช่นนี้ รัฐบาลไม่เคยแสดงต่อสาธารณะว่ารัฐมีความคิดเห็นเป็นประการใด เพราะต้องการให้คณะสงฆ์ เสรีภาพสมบูรณ์

ในการวินิจฉัยอิศรณ์โดยไม่ต้องคำนึงความคิดเห็นทางรัฐบาลและถ้าหากคณะสงฆ์สามารถจัดการให้เรียบร้อยไปโดยที่รัฐบาลไม่ต้องทำอะไรรัฐบาลก็จะสาธอนโหมหนಾಯ่างยิ่ง แต่เรื่องราวก็ขยายตัวออกมาในทางที่ไม่ดี คือ การมีใบปลิวคล้ายกับเมื่อ 5 เดือนมาแล้วในทางสถาบันสมเด็จพระสังฆราชและตั้งคณะสังฆมนตรี เป็นใบปลิวที่ประณามพระมหาเถระผู้ใหญ่และพาดพิงมาถึงรัฐบาลว่าหลงเชื่อพระมหาเถระบางองค์ อันที่จริงรัฐบาลยังไม่ได้เชื่อใครจนกระทั่งถึงวันเวลาที่ออกแถลงการณ์ฉบับนี้ คณะสังฆมนตรียังมิได้แจ้งข้อวินิจฉัยเด็ดขาดมายังรัฐบาล ปัญหาที่จะมีต่อไปซึ่งรัฐบาลเข้าใจว่าเป็นปัญหาที่ประชาชนสนใจมากที่สุด คือ สมมติว่าถ้าคณะสังฆมนตรีได้วินิจฉัยเด็ดขาดในทางหนึ่งทางใด ผู้ต้องคำวินิจฉัยไม่ยอมทำตาม คณะสังฆมนตรีไม่สามารถบังคับได้ และขอความช่วยเหลือหรือมาทางรัฐบาล รัฐบาลจะปฏิบัติอย่างไร รัฐบาลขอแสดงให้เห็นแจ้งชัดโดยแถลงการณ์ฉบับนี้ ถ้าสังฆมนตรีหรือร้องมา รัฐบาลก็ต้องให้ความร่วมมือ ภายในขอบเขตของกฎหมาย รัฐบาลขอแสดงความหวังว่า เรื่องราวทั้งหลายจะระงับได้ด้วยดีภายใต้พระธรรมวินัยและสังฆมติ และภายในวงการของคณะสงฆ์เอง

หวังว่าคงจะ ไม่มีใครก่อสภาวะใด ๆ ให้เป็นที่เสื่อมเสียแก่พระบรมพุทธศาสนาและเกิดความยากลำบากแก่รัฐบาล แต่ถ้าเรื่องราวไม่สามารถจะระงับไปด้วยดี และเกิดเหตุการณ์ถึงจุดที่จะเป็นความไม่สงบและเป็นภัยแก่บ้านเมือง ก็เป็นความจำเป็นที่รัฐบาลนี้จะถวายความร่วมมือแก่คณะสังฆมนตรี เข้าดำเนินการโดยเด็ดขาด รัฐบาลหวังใจว่า เรื่องราวคงไม่ดำเนินการไปถึงขั้นที่รัฐบาลจะต้องจำใจทำสิ่งที่รัฐบาลไม่อยากทำ

จึงขอแสดงเจตนาและนโยบายของรัฐบาลดังกล่าวข้างต้นนี้ให้ประชาชนทราบทั่วกัน ⁴⁶

จากจุดนี้เองที่ทำให้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 สำเร็จและประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มากกระทั่งปัจจุบัน นี้ก็หมายถึงการกลับไปสู่

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146-147.

รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในรูปของมหาเถรสมาคมตาม พระราชบัญญัติ ร.ศ. 121 อีกครั้งหนึ่ง และที่ได้ยกเอาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในประเทศไทยบางช่วง ตลอดถึงข้อความที่สำคัญในเสนาบระกอบในบทนี้ ก็เพียงเพื่อจะชี้ให้เห็นว่า อำนาจทางการเมืองได้เข้ามามีบทบาทต่อสถาบันทางพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง ตั้งแต่มีการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานีจนกระทั่งถึงปีที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 จึงยังมีผลใช้บังคับอยู่

สถานะภาพพระสงฆ์

ธรรมดากษัตริย์มุ่งความสงบใจ มุ่งความขัดเกลา ย่อมเป็นฝั่มกน้อยสันโดษและ ซื่อตรง ร่าเริง มีความเป็นอยู่โดยธรรม ไม่แสวงหาปัจจัยโดยอนาถา (การแสวงหาผิดธรรมวินัย) เห็น การเสื่อมลาภเสื่อมยศเป็นเรื่องเล็กน้อย เห็นการเสื่อมจากธรรมเสื่อมจากปัญญา เป็นเรื่องใหญ่ เคารพเชื่อฟังในพระศาสนาในพระธรรมในการศึกษา เป็นต้น 47 ความหมายที่แท้จริงของการ บวชอยู่ที่ขัดเกลา ปัจจัย 4 และชาวบ้านเป็นสิ่งแวดล้อมสำคัญในการเกื้อหนุนส่งเสริมให้พระ เป็น อยู่โดยชอบหรือโดยไม่ชอบ ชาวบ้านต้องการบุญบารมีช่วยในบุญก็จริงแต่ต้องไม่หลงบุญเมาบุญบารมี บำเรอพระจนเกินไปจนพระตัดลาภสักการะตัดความสุขไม่เป็นอันศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติขัดเกลา ชาวบ้านต้องรับผิดชอบเรื่องนี้ด้วย เพราะเป็นกองกำลังบารมี การเลี้ยงพระต้องไม่เลี้ยงให้เป็น ขนางนาง แต่เลี้ยงให้เป็นพระที่ดีของศาสนา เพราะพระเป็นพุทธบริษัทชั้นนำ ถ้าพระ เหลวไหลออก

47 วสันต์ อินทสระ, ชาวพุทธกับวิกฤตศรัทธา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปัญญา, 2537),

นอกนอกทางเสียแล้ว ชาวบ้านโดยมากผู้มีได้ศึกษาศาสนาโดยตรงได้แต่เชื่อพระจะไม่ออกนอกนอกนอกทางได้อย่างไร⁴⁸

อันที่จริงการบวชของกุลบุตรในทางพระพุทธศาสนานั้น หาได้บังคับว่าจะต้องบวชเท่านั้นเท่านั้นไม่ จะบวชอยู่ตลอดชีวิตหรือจะสึกก็ตาม แต่ตลอดเวลาที่บวชอยู่ควรต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เพื่อตอบสนองภาระของชาวบ้านที่เลี้ยงดูด้วยปัจจัย 4 ไม่ทำให้ชาวบ้านผิดหวังว่าอดทนคนเห็นแก่ตัว ไม่ควรนึกว่าไม่ก็บิจะสึก ความรู้ทางธรรมเอาไปใช้ทางโลกไม่ได้ เท่ากับเป็นการดกตัวเองอย่างร้ายแรงและ เป็นการลบหลู่พระบรมศาสดาผู้ทรงเทิดทูนธรรมเคารพธรรมอยู่เสมอ และตรัสรับรองไว้ว่า "ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" เรียนธรรมรู้ธรรมแล้วขอให้ธรรมตั้งอยู่ในธรรมเถิด ธรรมจะคุ้มครองเอง⁴⁹ พุทธศาสนิกชนกล่าวว่า "อยู่วัดสมัยนี้มีจิตใจเหมือนคนอยู่บ้านหรือยิ่งกว่าคนอยู่บ้านก็ยังได้ คนอยู่บ้านสมัยนี้เขาอาจจะมึนใจเหมือนพระ หรือเป็นอยู่อย่างบรรพชิต...ดีกว่าเป็นบรรพชิตชนิดที่มันรุงรังมากไปกว่าฆราวาส แล้วไปทำอะไรอย่างฆราวาส"⁵⁰

มหาสมุหระย้อมไม่อยู่ร่วมกับชาคศพ ย่อมขัดชาคศพต่าง ๆ ขึ้นมั่งจนได้ฉันทิ ธรรมวินัยนี้ก็ฉันทิ ผู้ใดหุคสิมธรรมทรม มีความประพฤติไม่สะอาดนารังเกียจมกรรมที่จะต้องบกด ไม่ใช่สมณะ ไม่ใช่พรหมจารี (ประพฤติพรหมจรรย์) แต่ปฏิญาณตนว่าเป็นสมณะเป็นพรหมจารี เป็นผู้เฝ้าใน ชมอยู่ด้วยราคะ หมักหมมสาองได้ยากเหมือนกองหยากเยื่อ สงฆ์(ที่ดี)ยอมไม่อยู่ร่วมกับภิกษุ

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 115-116.

⁵⁰ ไพโรจน์ อุ่มณเฑียร, "วาทะธรรมสำหรับความรัก," อมตพจนานาพุทธศาสนิกชน (กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 56.

ยอมประชมกันไล่เธอออกไปเสียโดยเร็ว แม้เธอจะนั่งอยู่ท่ามกลางสงฆ์ก็เชื่อว่าอยู่ห่างไกลจากสงฆ์ และสงฆ์ก็อยู่ห่างไกลจากเธอ นี่เป็นความอัศจรรย์อีกประการหนึ่งแห่งพระธรรมวินัยนี้ ที่กษัตริย์หลายเห็นแล้วเกิดความชื่นชมยินดีในพระธรรมวินัยนี้⁵¹ สำหรับพุทธบริษัทที่เป็นฝ่ายคฤหัสถ์ก็เช่นเดียวกัน บางคนเลื่อมใสในพระสงฆ์บางรูป เมื่อผิดหวังในพระสงฆ์รูปนั้นเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งก็บรรดาทอดทิ้งพระพุทธเจ้าพระธรรมไปด้วย คือ เลิกนับถือศาสนาไปเลยทำอย่างนี้เสียประโยชน์ของตนอย่างยิ่ง เหมือนนักเรียนที่ผิดหวังในครูบางคนแล้วเลิกเรียนหนังสือเลย อันที่จริงครูในวิชาอื่นไม่มีคนเดียวในโลก ครูอื่น ๆ ที่ดีก็มีถมไป⁵² ชาวพุทธเกิดวิฤกษ์ศรัทธาบ่อย ๆ ในสังคมไทย และอยู่ในสภานี้ที่อ่อนแออ่อนกำลัง เพราะขาดกำลังปัญญาในศาสนาของตน มีกำลังศรัทธามากแต่ต้องมุ่งไปให้ศรัทธาวิบัติเสียอีกจึงเป็นศรัทธาญาณวิบัติ คือ ศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ซึ่งถ้าตัดสินใจตามหลักพุทธแล้วมีผลเป็นลบ คือ ใช้ไม่ได้ กำลังสติและสมาธินี้อ่อนเต็มที ส่วนความเพียรมีพอสมควรแต่เป็นเมื่จจายามะเสียไม่น้อย อบายมุขจึงเต็มเมือง ไม่เว้นแม้แต่ในวัด พระบางรูปเล่นการพนัน เล่นหวยใต้ดินด้วยความโลภในทรัพย์ ชาวบ้านทั่วไปจำนวนไม่น้อยหวังรวยจากการพนัน ตัดนิสัยการพนันกับนิสัยเกียจคร้านทำการงานอันเป็นสัมมาชีพเป็นของคู่กันเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน⁵³

หลักธรรมวินัยทางพุทธศาสนาที่มีองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดและบัญญัติไว้ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลนั้น นับเป็นเครื่องนำทางในการดำรงตนของพระสงฆ์ในการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็น "พระสุปฏิปันโน" ได้อย่างปราศจากกฏระเบียบใด ๆ ที่จะมาเสมอเหมือน อย่างไรก็ตามในอดีตที่ผ่านมาไปพฤติกรรมของพระสงฆ์ซึ่งเป็นรัตนดวงที่สามของพระพุทธศาสนาก็หาได้บริสุทธิ์ หมดจดโดย

51 วสัน อ้นทสระ, ชาวพุทธกับวิฤกษ์ศรัทธา, หน้า 18.

52 เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

53 เรื่องเดียวกัน, หน้า 141-142.

ปราศจากการล่วงละเมิดอย่างสิ้นเชิงไม่ แม้เมื่อครั้งพทธกาลภายหลังการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระบรมศาสดาเพียงเล็กน้อย มีการกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยโดยสัททบริพาทชกก่อให้เกิดการทำสังคายนาครั้งแรก ถึงรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระเจ้าแผ่นดินแคว้นเมคธ พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ยิ่งใหญ่มีพระราชอำนาจแผ่ไพศาลไปเกือบตลอดชมพูทวีป ทรงมีศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ทรงทำนุบำรุงพระสงฆ์หัวสังฆมณฑล ปฏิสังขรณ์วัดวาอารามที่ชำรุดเสื่อมโทรม และสร้างวัดวาอารามบสถณสถานขึ้นใหม่ ส่งพระสงฆ์จาริกไปประกาศพระศาสนาไปยังนานาประเทศ พระพุทธศาสนารุ่งเรืองถึงขีดสุด แต่ในขณะเดียวกันก็มีพวกพระอลัชชีมากเท่ากับพระสงฆ์ที่เคร่งครัด พวกนอกศาสนาหรือเดียรถีย์แอบแฝงเข้ามาปลอมบวชเป็นพระ เพราะได้รับบำรุงด้วยลาภสักการะอย่างเหลือล้น ทำให้การคณะสงฆ์ปั่นป่วนอลเวง เหลือกำลังที่หัวหน้าสงฆ์จะชำระสะสางด้วยหลักธรรมวินัย พระเจ้าอโศกมหาราชจึงทรงอาศัยพระราชอำนาจของแผ่นดินออกพระราชกำหนดเด็ดขาดให้จับสึกพวกภิกษุปลอมบวชและพระอลัชชีทั้งหมด แล้วได้อาราธนาพระโมกคัลลิตตบรรตัสสเถระ ประชุมสงฆ์ทำสังคายนาพระธรรมวินัยที่ได้กล่าวไว้ตอนต้นว่ามีสาเหตุมาจากการละเมิดพระธรรมวินัยเป็นปัจจัยหลักนั้น มีการกล่าวไว้ว่าสังคายนาในพระธรรมวินัยนี้เกิดขึ้นแล้ว รวมทั้งสิ้น 9 ครั้งด้วยกัน โดยสังคายนาครั้งที่ 1 ได้กระทำที่กรุงราชคฤห์ กำหนดกาลแต่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว 3 เดือน สาเหตุจากการกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยของภิกษุรูปหนึ่งชื่อสัททหะ พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นพระอภัยมณี 55 ครั้งที่ 2 กระทำ

54 คณิงนัตย จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, หน้า 16.

55 สภาการศึกษามหาภฏราชวิทยาลัย, พทธศาสนประวัติ ระหว่าง 2500 ปีที่ล่วงแล้ว พิมพ์ถวายเป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพพระพรหมมณี (บุญญารามเถร วิชฌัย บุญมาก) ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส, เมื่อวันที 10 มิถุนายน 2537, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุรวัฒน์, 2537), หน้า 32-38.

ที่กรุงไคศาลีในราวศตวรรษที่ 1 หลังพุทธปรินิพพาน ซึ่งมีสาเหตุจากพระภิกษุวัชชีบุตรสำแดงวัตถุ
 นอกรัตนฉัตตวินัย 10 ประการ พระเจ้ากาลาโศกราชเป็นองค์อุปัชฌ์⁵⁶ ครั้งที่ 3 กระทำที่กรุง
 ปาฏลิบุตรมีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นองค์อุปัชฌ์ ทรงมีวัตถุประสงค์จะชำระละสาธพระธรรมวินัย
 ที่แตกต่างกันออกไปตามนิกายเกิดใหม่ ซึ่งพยายามวาดอ้างสิ่งสอนแข่งขันกันและกัน เหตุเพราะ
 พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมาก จึงทรงทำนุบำรุงพระศาสนาเต็มที่ พระสงฆ์มี
 ความเป็นอยู่อย่างสะดวกสบาย ทำให้มีผู้คนนอกศาสนาหลอมบวชเป็นจำนวนมาก เกิดพระอลัชชี
 และพระปลอมบวชเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนมีจำนวนมากกว่าพระแท้ ๆ อุโบสถสังฆกรรมต้องหยุดถึง
 7 ปี เนื่องจากคณะสงฆ์ผู้บริสุทธิ์ปฏิเสธไม่ยอมรับร่วมอุโบสถสังฆกรรมกับพวกอลัชชี⁵⁷ ส่วนสังคายนา
 ครั้งที่ 4-7 กระทำในประเทสลังกาและพม่า

สังคายนาที่กระทำในประเทศไทยมี 2 ครั้ง คือ ครั้งที่ 8 ณ เมืองเชียงใหม่ พ.ศ.
 2020 ใช้เวลา 1 ปีจึงสำเร็จ โดยพระเจ้าศรีธรรมจักรวรรดิดีลกราชาธิราช ทรงมีวัตถุประสงค์
 เพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้เป็นหลักมั่นคง ส่วนสังคายนาครั้งที่ 9 กระทำที่กรุงเทพฯในสมัย
 รัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2331 โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเป็นองค์อุปัชฌ์
 เพราะคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาถูกพม่าเผาทำลายเมื่อ พ.ศ. 2310 วงการพระสงฆ์ยังเหยิงไม่
 เรียบร้อยและพระสงฆ์ปฏิบัติพระธรรมวินัยย่อหย่อน⁵⁸ ความจริงการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจ
 ชำระพระไตรปิฎกในราชอาณาจักรไทย มีรายละเอียดเกี่ยวกับการจารึกว่า พระบาทสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดให้มีการสังคายนาชำระพระไตรปิฎก

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39-42.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42-47.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

และพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์การทำสังคายนาเป็นอักษรขอมจารึกลงในใบลานทอง ครั้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดให้ปริวรรตอักษรขอมพระไตรปิฎกภาษามคธ เป็นอักษรไทยลงพิมพ์ในแผ่นกระดาษเย็บเป็นเล่ม ๆ รวมเป็นชุด ซึ่งพระองค์ทรงแสดงความสำคัญเป็นพระราชปรารภว่า "ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาทางนี้ซึ่งกลุบุตรได้ศึกษาและปฏิบัติสืบมาจนบัดนี้ ย่อมเนื่องอยู่ในพระปริยัติไตรปิฎกทั้งสิ้น แต่กาลก่อนมาพระเจ้าแผ่นดินที่นับถือพระพุทธศาสนาย่อมทรงพระราชศรัทธาเป็นศาสนูปถัมภ์ ให้กำลังแก่พระสงฆ์พุทธสาวกในการทำสังคิตชำระพระไตรปิฎกปริยัติหลายครั้งหลายคราวเป็นราชประเพณีสืบมาและจารึกเป็นอักษรลงในใบลานเป็นฉบับคัดลอกต่อกันไปจึงเป็นฉบับแพร่หลายในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทางปวง"

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้โปรดให้ชำระและพิมพ์พระไตรปิฎกที่เรียกว่า "ฉบับสยามรัฐ" ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ทรงอุปถัมภ์คณะสงฆ์ในการจัดแปลพระไตรปิฎกภาษามคธให้เป็นภาษาไทยบริบูรณ์ครั้งแรก และครั้งหลังสุดได้มีการชำระสอบทานแก้ไขปรับปรุงเพิ่มเติมพระไตรปิฎกฉบับดังกล่าวที่ยังมีความบกพร่องตามต้นฉบับเดิมอยู่ให้สมบูรณ์ถูกต้อง เพื่อถวายเป็นการเฉลิมฉลอง เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระชนมายุครบ 5 รอบ เมื่อ พ.ศ. 2530 ⁵⁹ ก่อนหน้านั้นก็มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกที่แปลเรียบร้อยแล้วถึง 2 ครั้ง คือ เพื่อเป็นอนุสรณ์เนื่องในโอกาสจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ในปี พ.ศ. 2500 และเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เมื่อ พ.ศ. 2525 ⁶⁰

⁵⁹ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์
พุทธศักราช 2530 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.), หน้า 2-4

⁶⁰ กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เนื่องในโอกาสสมโภชกรุง
รัตนโกสินทร์ 200 ปี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2525), หน้า 9.

การปกครองพระสงฆ์สมัยสุโขทัยไม่ปรากฏว่า มีสังฆการีดำเนินการกับพระทำผิดหรือไม่ สมัยกรุงศรีอยุธยาพระสงฆ์อาจปกครองตนเอง โดยมีสังฆการีเป็นอำนาจทางอาณาจักร เป็นต้นว่า พระภิกษุใดต้องอธิกรณ์ สงฆ์ชำระแล้วให้ขาดจากเพศสมณะก็เป็นหน้าที่ของสังฆการีจะจับพระรูปนั้น ลัก ที่สำคัญก็คือ พระภิกษุต้องศรัทธาบรรพชาในสมัยนั้น เมื่อลักออกมาแล้วยังมีโทษทางอาณาจักร แผ่นดินอีกด้วย ส่วนพระภิกษุผู้เห็นว่าพระภิกษุรูปใดเป็นบาราศิก มีลูกมีเมียแล้วเป็นโจทก์ฟ้องร้อง เป็นอธิกรณ์ขึ้นนั้นได้รับความคุ้มครอง ไม่มีกฎหมายหมิ่นประมาทให้ฟ้องร้องได้ในศาลมหาราชเหมือนเอ ทวณันท์ เข้าใจว่าในสมัยอยุธยาแต่แรกอำนาจปกครองสงฆ์ยังอยู่กับพระเถระ ข้าราชการ ของพระเจ้าแผ่นดิน คือ สังฆการีเป็นเพียงมือเพียงเท้าของพระเถระคอยบังคับการให้เป็นไปตาม มติของสงฆ์ แต่พอเวลาเข้า อำนาจปกครองพระเริ่มก็ค่อย ๆ ตกไปอยู่กับมหาราช คือ สังฆการีมาก เข้าทุกที

ต่อมา เมื่อถึงยุครัตนโกสินทร์ พระสงฆ์ระส่ำระสายมากหลังจากกรุงศรีอยุธยาตก ไม่รู้ ว่าใครเป็นใครและจะไว้ใจใครแทนอนันท์ก็ได้ว่าบริษัตรีในพระธรรมวินัยมาโดยตลอด อำนาจ การปกครองพระจึงตกมาอยู่แก่มหาราชโดยสิ้นเชิง ⁶¹ หลักการปกครองลงมตตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ลง มาก็คือให้มหาราชปกครองพระ มีอำนาจเหนือพระในทหทางตั้งแต่ลักพระลงไป การปกครองพระ ของมหาราชในสมัยนั้น บางครั้งก็รุนแรงดังปรากฏในโคลงบัตร์สนเท่ห์ ซึ่งมีพ้องในรัชกาลที่ 2 ว่า

"ไกรสรพระ เสด็จได้	ลักชี
กรมหมื่น เจษฎาบดี	เร่งไม้
พิเรนทร์แม่ขอ เวจี	ไม้ตลาด
อาจพลิกแผ่นดินได้	แม่แม่เมืองหมัพ" ⁶²

⁶¹ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, คึกฤทธิกับพทธศาสนา, หน้า 135-136.

⁶² เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

แปลว่า เอาจารย์ภิกษุผู้ต้องอธิกรณ์มาเขียนหลัง ชักตามตามจารีตนครบาล เมื่อให้การรับเป็นสัตย์แล้วให้สึกทีเดียว⁶³

มรราชาสผู้มีอำนาจเหนือพระและปกครองพระ ก็คือ กรมธรรมการ มีกรมสังฆการีอยู่ใต้สังกัด ข้าราชการกรมนี้เรียกว่า สังฆการี มีหน้าที่เกี่ยวกับพระทุกอย่างตั้งแต่เผด็จพระให้ไปในงานพระราชพิธี หรือในงานพระราชกุศล ดูแลปฏิบัติพระในทางหลวง ตลอดทั้งคอยดูให้พระที่เข้าไปในงานพระราชพิธีปฏิบัติตามระเบียบร้อย องค์ไหนแก่งก้างเคอะเขินก็ดูว่าได้ ถึงหยักตักก็ยังไม่ได้นอกจากนั้น ก็ยังเป็นตำรวจพระ คือ คอยสอดส่องดูแลความประพฤติของพระโดยทั่วไป องค์ไหนประพฤติผิดนอกกฎนอกทาง เช่น แอนกับผู้หญิงแล้วกลับหาว่าผู้หญิงปล้ำ พกปืนในยาม คบคิดกันมาสมการ ตลอดจนเมื่อวัยระเป็ดของเทียมีสำโง้วในยามเพื่ออวดคน จะยกสังฆการีจับเอาไปตั้งอธิกรณ์คือ เอาจารย์ฟ้องร้องดำเนินคดีต่อไป คนที่ตั้งคดีฟ้องเป็นอัยการพระก็เป็นสังฆการี และคนเห็นเป็นระลาการตัดสินคดีที่พระเป็นจำเลย ก็เป็นสังฆการีที่เป็นมรราชาสอีกเช่นเดียวกัน⁶⁴

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ได้โปรดให้ตรา "กฎพระสงฆ์" ขึ้น เพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาซึ่งพระมหากษัตริย์แต่ก่อน ๆ มาไม่เคยได้ทรงกระทำ ทั้งนี้เพื่อใช้บังคับแก่พระภิกษุสงฆ์ทั่วไปที่ไม่ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัยอันดี ทำตนให้เป็นเหตุเสื่อมศรัทธาของมรราชาสด้วยประการต่าง ๆ ถึงกับทรงกล่าวประณามภิกษุสามเณรพวานั้นว่า "...มหาโจรปล้นทำลายพระศาสนา"⁶⁵

สมัยรัชกาลที่ 4 ทรงมีประกาศสำหรับพระภิกษุและพรตศาสนายู่ 14 เรื่อง เช่น เรื่อง เกรงใจแม่ผู้มีชื่อแล้วหนีไปแล้วห้ามไม่ให้บวชกุลบุตรอายุพ้น 24 ถึง 70 ปี เรื่องให้สึกภิกษุสามเณร

⁶³ สิริวัฒน. คำว่าแปล, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, หน้า 48.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134-135.

⁶⁵ เล่ห์อน. ศักดิ์โสภณ, พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย, หน้า 179-180.

ที่สืบพื้น เรื่องพระราชอาณาเขต เปรี๊ยะ สักมาก เป็นต้น⁶⁶

ส่วนสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ประเทศไทยถูกคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตก มีการปฏิรูปการปกครองให้เป็นสมัยใหม่ ก่อให้เกิดปัญหาตามมา คือ ข้าราชการขาดการศึกษาแนวใหม่ที่จะรองรับนโยบายจึงทรงมีพระราชดำริที่จะปฏิรูปการศึกษา แต่เนื่องจากขาดงบประมาณจึงได้หันไปใช้ประโยชน์จากพระสงฆ์ซึ่งเป็นศูนย์กลางปัญญาเดิม พระองค์จึงได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นผู้ดำเนินการการศึกษาหัวเมืองตามวัดต่าง ๆ หัวราชอาณาจักร และเพื่อให้การควบคุมสั่งการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย จึงได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งเดิมแบ่งแยกและปกครอง ให้มาเป็นรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลาง โดยได้ตราพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ขึ้นเรียกว่า "พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121" และยังมีสาเหตุอื่นที่ทำให้ทรงตรากฎหมายฉบับดังกล่าวอีก เช่น การปกครองสั่งมณฑลตามหัวเมืองไม่เรียบร้อย อธิการมีมากหาผู้ชำระไม่ได้ วัตรปฏิบัติของพระภิกษุไม่เหมาะสมแก่สมณเพศมีการเสพรายาฝิ่น ค้าขาย เล่นการพนัน ร้องรำทำเพลง การสะสมอาวุธ การอ้างว่าเป็นผู้เคียดหรือผู้มบดู ความประพฤติที่วิหิงมองเช่นนี้ ย่อมทำให้เกิดความเสื่อมทรามทางพระศาสนา⁶⁷ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีประกาศห้ามพระภิกษุสามเณรประพฤติอนาจาร เนื่องจากมีพระภิกษุประพฤติผิดสิกขาวิสัยหนักบางเบาบาง บางรูปถึงกับอาบัติยาราชกัมมิ แต่ยังคงตนเป็นภิกษุเสมือนภิกษุอื่นอยู่ เช่น พระวัดมเหยงคณ์พาราม ซึ่งพระเทพมณีเป็นเจ้าอาวาส มิได้ดำเนินการต่อภิกษุเช่นแต่อย่างใด บล่อยให้ทำตนเป็นพระภิกษุอยู่เหมือนเดิม จนพระบาทสมเด็จพระ

⁶⁶ สิริวัฒน คำจันเสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, หน้า 103.

⁶⁷ คณิงนิตย์ จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, หน้า 23-24.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตำหนิ⁶⁸ อันที่จริง นอกจากพระภิกษุสงฆ์ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดแล้ว ยังต้องอยู่ใต้กฎหมายของฝ่ายอาณาจักรอย่างไม้อาจจะหลีกเลี่ยงได้ กฎหมายของพระสงฆ์ฉบับแรกที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร คือ กฎพระสงฆ์ที่ตราขึ้นในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ฉบับแรก คือ พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁶⁹

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 ถ้าหากพระมคึดอาญาและศาลได้พิพากษาว่าผิดตามตัวบทกฎหมายแล้ว หากพระรูปนั้นไม่ยอมสีกออกไปรับโทษตามคำพิพากษา กระทรวงยุติธรรมต้องนำความกราบบังคมทูลพระเจ้ายู่หัวเรียนพระราชบัญญัติ ในบางกรณีก็มีพระบรมราชโองการสั่งให้สีกไปรับโทษแต่บางกรณีทรงเห็นเป็นโทษเบา ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้งดการลงโทษไว้ก่อน (หมายถึงความผิดที่ไม่ใช่อาบัติปาราชิก) ให้จำเลยได้ประพฤติพรหมจรรย์ต่อไปก็มี⁷⁰ ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงวางระเบียบไว้ว่า "ถ้ามีพระกุกกล่าวหาในความอาญา ถูกตัดสินจำคุกหรือขัง ถ้าเป็นความเพียงศาลชั้นเมืองให้เจ้าคณะเมืองสั่งสีก ถึงชั้นศาลฎีกาจะทรงเอง ถ้ามีพระราชทานนามต้องคดีต้องกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตก่อน เทียบหัวเนียบข้าราชการชั้นสัญญาบัตร เมื่อศาลขอให้สีกพระเข้าเนียบ และคดีถึงที่สุดแล้วให้ทำตาม"⁷¹

⁶⁸ สิริวัฒน คำวันสา, ประวัติพระพรตศาสนาในประเทศไทย, หน้า 193-194.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

⁷⁰ สิริวัฒน คำวันสา, ประวัติพระพรตศาสนาในประเทศไทย, หน้า 128.

⁷¹ สิริวัฒน คำวันสา และ ทองพรวณ ราชกักดี, สงฆ์ไทยใน 200 ปี เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : รังเรื่องสารสารการพิมพ์, 2525), หน้า 4.

ในรัชกาลที่ 6 จะเห็นว่า บทบาทของกฎหมายเริ่มเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง ทั้งนี้ก็เพราะจำนวนพระ เณรมากขึ้น ปัญหาความยุ่งเหยิงก็มามาก เป็นเงาตามตัว ถ้าไม่เอากฎหมายเข้าช่วยก็ไม่เรียบร้อย

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่า มีพระ เรือร่อนอยู่บ้าง ซึ่งมีข้าราชการประพฤตผิดศีลตามหัวเมือง สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงออก "พระมหาสมณบัญญัติ เรื่องพระ เทียว เตร์ จ เตร์" ในปี พ.ศ. 2457 ทั้งนี้ ก็เพื่อจะทำให้การท่องเที่ยวของพระรัตนมอยในสมณสารูป ไม่เกะกะ และหากประ พฤตผิดก็ให้อำนาจจัดการทันที เป็นมาตรการที่จะควบคุมและ เข้าจับผู้มีจลาจลพลอมปลงบวช เพื่อเลี้ยงชีพ หรือหลบหนีเอาญาอีกโสดหนึ่งด้วย ⁷²

ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้นปัญหา เรื่องความประพฤติของ พระสงฆ์ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่า พระภิกษุเต็มไปด้วยกิเลส หวังลาภยศ พระผู้ใหญ่มองตั้งอยู่ใน ธรรมผิดหลักของพระสงฆ์ พระฉันอาหารมือเย็น เสนอการพนัน สูบฝิ่นกัญชา สะสมของใช้ฉะฉราวาส เผลอในการบวชไม่ใช้ศรัทธาโดยบริสุทธิ์ต่อพระศาสนาแต่เป็น เพื่อประโยชน์ของตน ⁷³ และ เมื่อ พ.ศ. 2484 คาสตราจารย์ ที.บี.โอด ประสานสมาคมพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยได้เขียน บทความเสนอต่อสมาคมพุทธศาสนาในประเทศไทย วิพากษ์วิจารณ์การศาสนาในประเทศไทยหลาย ประการ อาทิ ความไม่ลงรอยกันระหว่างธรรมดิกิภายในและหานิกาย ความวิปลาสตลาดเคื้อน ของพระธรรมวินัย ซึ่งไม่ต่างจากไสยศาสตร์ของชาวอินเดีย ความประพฤติหย่อนในพระธรรม วินัยของพระสงฆ์ เช่น การนั่งรวมพาทะกับสตรี พกเงิน สบายา ถูตลาขบัตร์ ออกนอกพระอาราม

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

⁷³ คัมภีร์มัตย จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย,

ยามกลางคืน เพราะพระพุทธรูปไม่ได้ปรับปรุงให้ทันสมัยกับปัจจุบัน⁷⁴

การจัดองค์กรปกครองสงฆ์โดยสังเขป

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี คงมีพระสังฆราชมากกว่าองค์เดียว เพราะอนัตตตามุขี
วิธีการปกครองพระราชอาณาจักรในครั้งนั้น หัวเมืองใหญ่ที่ห่างไกลออกไปก็เป็นเมืองประเทศราช
มีเจ้าปกครอง แม้เมืองใกล้ราชธานี เช่น ศรีสัชฌาย์ ก็ตั้งเจ้านายในราชวงศ์ไปปกครองทำนอง
เจ้าประเทศราช เมืองหนึ่งก็มีสังฆราชองค์หนึ่ง การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยนี้ได้แบ่งออกเป็น 2
คณะ คือ คณะคามวาสี หมายถึง กลุ่มพระสงฆ์พำนักอยู่ในวัดใกล้หมู่บ้านหรือตัวเมือง เป็นกลุ่ม
พระสงฆ์ซึ่งมีมาตั้งแต่สถาปนากรุงศรีอยุธยา อีกคณะหนึ่ง คือ คณะอรุณวาสี หมายถึง กลุ่มพระสงฆ์
พำนักอาศัยอยู่ในวัดป่า กลุ่มนี้เป็นฝ่ายที่แปรมาจากนครศรีธรรมราชและ เครื่องครัดในพระธรรมวินัย
โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยศรีอยุธยา มีลักษณะสอดคล้องคู่ขนานกับการจัดโครงสร้างการ
ปกครองประเทศ โดยมีพ่อขุนหรือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของทั้งฝ่ายอาณาจักรและทั้งฝ่าย
ศาสนจักรด้วย ในสมัยนี้เนื่องจากพระสังฆราชได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ จึงขึ้นตรงต่อ
พระมหากษัตริย์ ขณะเดียวกันพระสังฆราชก็ปกครองพระสงฆ์ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาลงไปตามลำดับ ได้แก่
เจ้าพระครูและเจ้าอาวาส⁷⁵ (ตารางที่ 1)

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

⁷⁵ มหาวิทยาลัยศรีอยุธยาธรรมารัชราช, เอกสารการสอนชุดวิชา, ความเชื่อและศาสนา
ในสังคมไทย, หน้า 46-48. และ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, ประวัติศาสตร์ปกครองคณะสงฆ์ไทยและ
ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
ตุลาคม 2521), หน้า 3.

สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น การปกครองคณะสงฆ์ยังคงเป็นไปตามแบบอย่างกรุงสุโขทัย แต่ต่อมาได้มี "คณะป่าแก้ว" เพิ่มขึ้นอีก 1 คณะ จึงสามารถกล่าวได้ว่า ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี การปกครองคณะสงฆ์แบ่งเป็น 3 คณะ ได้แก่

1. คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย หมายถึง คณะของพระสงฆ์ฝ่ายเดิมที่มีมาตั้งแต่แรกสถาปนากรุงสุโขทัย
2. คณะอรัญวาสี หมายถึง คณะที่สืบต่อประเพณีพระสงฆ์ลังกาวงศ์ของสุโขทัย
3. คณะคามวาสีฝ่ายขวา หมายถึง คณะสงฆ์ฝ่ายเดิมที่ไปบวชแปลงที่ลังกาในสมัยอยุธยาแล้วกลับมาตั้งคณะใหม่ที่รู้จักกันในหมู่ประชาชนทั่วไปว่า "คณะป่าแก้ว"

ในการปกครองคณะสงฆ์ภายในกรุงศรีอยุธยาเดิม มีเจ้าคณะใหญ่ 3 รูป คือ เจ้าคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย เจ้าคณะอรัญวาสีและเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวา เป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาพระสงฆ์ของแต่ละคณะ พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาเจ้าคณะใหญ่รูปใดรูปหนึ่ง เป็นสมเด็จพระสังฆราชดำรงตำแหน่งประมุขสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร⁷⁶ คณะสงฆ์สมัยนี้มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุขสูงสุด ผู้บังคับบัญชารองลงมา คือ เจ้าคณะทั้ง 3 ซึ่งปกครองดูแลพระราชาคณะ พระครู และเจ้าอาวาสตามลำดับ (ตารางที่ 2)

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรีถึงสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ยังมีโครงสร้างเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา เพียงจะมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยแบ่งการปกครองเป็น 4 คณะ และเรียกชื่อใหม่ ดังนี้⁷⁷

1. คณะเหนือ (ปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคเหนือ คือ คามวาสีฝ่ายซ้ายเดิม)
2. คณะใต้ (ปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคใต้ คือ คามวาสีฝ่ายขวาเดิม)

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49-50. และ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-7.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-55. และ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-9.

3. คณะกลาง (รวมพระอารามหลวงและวัดราษฎร์ในกรุงเทพฯ เข้างัณและตั้งชื่อใหม่)

4. คณะอรัญวาสี (ตารางที่ 3)

องค์การปกครองคณะสงฆ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 หลังจากมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121⁷⁸ เหตุผลสำคัญประการหนึ่งในการประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าวก็คือ ความจำเป็นที่รัฐบาลต้องอาศัยคณะสงฆ์โดยเฉพาะคณะสงฆ์ในต่างจังหวัดให้ช่วยกิจการศึกษาของชาติตามโครงการปฏิรูปการศึกษาให้ทันสมัย การที่พระสงฆ์จะสามารถสนองความต้องการของรัฐบาลในเรื่องนี้ได้จะต้องปฏิรูปบริหารกิจการคณะสงฆ์และจัดการให้พระสงฆ์ในต่างจังหวัดอยู่ภายใต้ระบบบริหารเดียวกันเสียก่อน⁷⁸ เมื่อเป็นดังนี้การปกครองคณะสงฆ์จึงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างให้มีลักษณะคู่ขนานกับโครงสร้างการบริหารการปกครองของฝ่ายอาณาจักร ด้วยการโดยกำหนดให้มหาเถรสมาคมเป็นคณะผู้ดำเนินกิจการทางด้านทางพระพุทธศาสนาถัดมาจะเป็นเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และเจ้าอาวาส (ตารางที่ 4)

รัชสมัยรัชกาลที่ 6 พระมหากษัตริย์ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสให้ดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก มีหน้าที่บัญชาการคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร อำนาจหน้าที่บัญชาการของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นไปอย่างกว้างขวาง เพราะทรงบัญชาพระสงฆ์ได้โดยลำพังพระองค์เอง ส่วนมหาเถรสมาคมก็เพียงทำหน้าที่เป็นที่ทรงปรึกษาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เท่านั้น (ตารางที่ 5)

สมัยรัชกาลที่ 6 คณะรัฐบาลต้องการสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองในระบบประชาธิปไตย จึงเห็นความจำเป็นที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นประชาธิปไตยด้วย รัฐบาลจึงได้ดำเนินการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งรัฐบาลได้ออกแถลงการณ์แจ้งเหตุผลในการตราพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวให้ประชาชนทราบว่า

⁷⁸ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชา, ความเชื่อและศาสนา ในสังคมไทย, หน้า 60.

"พระราชบัญญัติคณะสงฆ์นี้ได้รับความเห็นชอบของคณะสงฆ์ และได้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรมาแล้วโดยราบรื่น ความสำคัญในพระราชบัญญัติก็คือ ได้จัดการปกครองคณะสงฆ์ให้อเนกโลมระบอบ การปกครองบ้านเมือง เทาที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย" 79

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์จึงได้แบ่งอำนาจบัญชาการออกเป็น 3 อำนาจ คือ คณะสังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร (ตารางที่ 6)

สำหรับการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นั้น จะมีมหาเถรสมาคมเหมือนพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (ตารางที่ 7)

สรุป

การศึกษาพัฒนาการระบอบการปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน นอกจากจะชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรแล้ว ยังช่วยให้เข้าใจรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันได้แจ่มชัดยิ่งขึ้นว่า องค์การปกครองคณะสงฆ์สูงสุดในปัจจุบัน คือ มหาเถรสมาคมอันมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน อำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ของสมเด็จพระสังฆราชมีมาก่อน แต่ต่างกันไปตามบทบัญญัติของกฎหมายคณะสงฆ์แต่ละฉบับ ที่สามารถเปรียบเทียบได้ดังนี้

1. ระยะเวลาที่ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ออกใช้บังคับ พ.ศ. 2445 เป็นช่วงเวลาที่ยังมีสมเด็จพระสังฆราชดำรงตำแหน่งและยังมีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชอีกเลยจนสิ้นรัชกาลที่ 5 ระยะเวลาที่พระมหากษัตริย์ในฐานะองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกได้ทรงปฏิบัติ

79 พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร อัมมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย (กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2539), หน้า 42.

หน้าที่สมเด็จพระสังฆราช โดยมีมหาเถรสมาคม เป็นกรรมการที่ทรงปรึกษาฝ่ายการพระศาสนาและมหาเถรสมาคมไม่มีอำนาจในตัวเอง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ได้มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ในระยะนี้สมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ ทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์เองและทรงรับผิดชอบเอง มหาเถรสมาคมเพียงแต่เป็นที่ปรึกษาเท่านั้น หากได้มีอำนาจในตัวเองแต่ประการใดไม่

2. ตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 สมเด็จพระสังฆราชทรงบัญชาการคณะสงฆ์โดยลำพังพระองค์เองไม่ได้ ต้องทรงบัญชาการคณะสงฆ์ทางสังฆสภา คณะสงฆมนตรีและคณะวินัยธรซึ่งแยกกันรับผิดชอบดำเนินงานแทน สมเด็จพระสังฆราชไม่ทรงต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่แต่อย่างใดในระยะนี้ไม่มีมหาเถรสมาคม

3. กฎหมายคณะสงฆ์ฉบับที่บังคับใช้ในปัจจุบัน คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้มอบอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ไว้กับมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธาน ตามความในพระราชบัญญัตินี้ สมเด็จพระสังฆราชทรงมีอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์โดยพระองค์เอง และทรงรับผิดชอบเองในตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก นอกจากนี้ ยังทรงบัญชาการคณะสงฆ์และรับผิดชอบในหน้าที่ร่วมกับมหาเถรสมาคมในตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม⁸⁰

4. เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงอำนาจในปี พ.ศ. 2475 ศาสนจักรต้องได้รับผลกระทบเกือบทั้งหมด กล่าวคือ งบประมาณในการดำเนินงานพระศาสนา งบประมาณเสริมการศึกษาคณะสงฆ์รวมถึงงบใช้จ่ายในการปกครองคณะสงฆ์ไปอยู่ในความรับผิดชอบของรัฐบาล คณะสงฆ์ภายใต้การบริหารตามพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวจึงดำเนินไปด้วยความยากลำบากอย่างยิ่ง⁸¹

⁸⁰ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชา, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, หน้า 74-75.

⁸¹ พลอง เจริญาคม, ศาสดาสนจักร-ทรงลงจุดต้น, หน้า 30.

5. การปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 นั้น นำพา คณะสงฆ์ไปสู่ความเป็นเอกภาพกว่า สร้างความมั่นคงให้กับศาสนจักร ส่งเสริมบุคลากรทางศาสนา ให้ทำประโยชน์เกื้อหนุนพระศาสนาและประเทศได้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน 82

นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมาจนถึงปี พ.ศ. 2505 สามารถแบ่งศึกษาออกได้ เป็น 2 ช่วง คือ สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับสมัยประชาธิปไตย เริ่มแต่วันที่ 24 มิถุนายน 2475 ถึงวันที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มีผลใช้บังคับ ดังนี้

1. สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ประมาณ พ.ศ. 1800-2475)

การศึกษาวิวัฒนาการช่วงนี้พบว่า การละเมิดพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ในสมัยนั้นก็มีอยู่ เหมือนครั้งพุทธกาลเช่นปัจจุบัน แต่สาเหตุของการละเมิดมีน้อย และส่วนใหญ่จะเกิดจากเหตุบังเอิญ ภายใตของผู้นั้นเอง เช่น เป็นไข้ไม่ละอายต่อบาป มีภักมากในลาภสักการะ มีกิเลสใหญ่ใฝ่สงหรือ เพราะขาดการฝึกอบรมมณีสัยตามพระธรรมวินัย เป็นต้น

จำนวนการละเมิดพบว่า มีไม่หยอกกว่าในสมัยปัจจุบัน จะเห็นได้จากสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่มีการสอบความรู้ผู้ปลอมบวชเป็นจำนวนมาก สมัยสมเด็จพระเพทราชามีการขังสมภาร กำลังพระสงฆ์เพื่อใช้ในกิจการทางการเมือง สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกรณีของเจ้าพระฝาง และสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ทรงสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นใหม่ ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ พระธรรมวินัยสมัยกรุงศรีอยุธยาถูกไฟเผาผลาญทำลายไปมาก และพระสงฆ์เป็นจำนวนมากย่อหย่อนในพระธรรมวินัยถึงกับทรงออกโอษฐ์ว่า "เป็นพวกโจรทำลายพระศาสนา" และทรงตรากฎพระสงฆ์มาบังคับครั้งแรก เป็นต้น

ผลกระทบที่เกิดขึ้นพบว่า มีผลบ่อนทำลายต่อสถาบันสงฆ์ในวงจำกัด แต่ผลกระทบต่อองค์พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ทรงอำนาจทางการเมืองมีค่อนข้างน้อย ทั้งนี้ เพราะพระมหากษัตริย์ทรงอำนาจเด็ดขาดในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแว่นแคว้นตามพระราชประสงค์

2. สมัยประชาธิปไตย (ระหว่าง พ.ศ. 2475-2505)

การละเมิดพระธรรมนูญของพระสงฆ์ระหว่างนี้พบว่า มีเหตุการณ์เกิดขึ้นโดยตลอด แต่ก็ได้เกิดในวงแคบและสิ้นสุดลงในวงจำกัด ความผิดชั้นรุนแรงไม่ปรากฏต่อสาธารณชนมาก เหมือนเช่นปัจจุบัน ยกเว้นความผิดเล็กน้อยที่ผู้กล่าวถึงว่ามีอยู่ค่อนข้างมากโดยเฉพาะในสังคมเมือง

ผลกระทบต่อสถาบันทางสังคมนี้พบว่า มีไม่มากนักไม่ว่าจะเป็นสถาบันทางการเมืองหรือสถาบันสงฆ์เอง เพราะความเจริญทางบ้านเมืองในช่วงนี้มีน้อยและพระสงฆ์ส่วนมากก็ประพฤติตนอยู่ในพระธรรมนูญค่อนข้างดี ประการสำคัญที่สุดก็คือ เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการปกครองบ้านเมือง ความสนใจของสังคมจึงมักไปอยู่ที่การเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ ความเอาใจใส่และการยอมรับบำรุงพระสงฆ์จากฝ่ายการเมืองก็เริ่มสับสนและเบี่ยงไป

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเห็นว่า กิจกรรมบ้านเมืองตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จากการปกครองตามระบอบราชาธิปไตยมาเป็นประชาธิปไตยมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับสมัยที่สถาบันการเมืองได้แก่องค์พระมหากษัตริย์ พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชูเป็นอย่างดี มีความเจริญรุ่งเรืองเคียงคู่มากกับสถาบันพระมหากษัตริย์ พฤติกรรมนอกเส้นทางของพระสงฆ์บางรูปจะได้รับการแก้ไขจากสถาบันทางการเมือง เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์เป็นที่พึงของพุทธบริษัทในการกลมเกลียวเมืองของชาติ น่าสังเกตว่าเมื่อใดที่อำนาจทางการเมืองเข้ามาจัดการเด็ดขาดกับพระสงฆ์ละเมิดพระธรรมนูญแล้วเมื่อเห็นพุทธจักรจะเกิดความสงบเรียบร้อยดีงาม แต่ถ้าเมื่อใดที่อำนาจทางฝ่ายบ้านเมืองหย่อนยานขาดการเอาใจใส่ดูแล พฤติกรรมนอกธรรมาจริยของพระสงฆ์จะปรากฏมากขึ้นกว่าปกติ และต่อมาเมื่ออำนาจทางการเมืองถูกถ่ายทอดมาอยู่ที่คณะรัฐมนตรีแล้ว การห้ามบำรุงดูแลกิจการของพระศาสนาจากฝ่ายนี้ลดน้อยลงเป็นอันมาก ทำให้สถาบันสงฆ์และพระศาสนามาด้อยขาดเดี๋ยวขาดการอุปถัมภ์ค้ำชูจากฝ่ายบ้านเมืองอย่างจริงจัง ฝ่ายบ้านเมืองจะเข้ามาแก้ไขเฉพาะแต่เมื่อคราวเกิดความไม่ดีไม่งามเท่านั้นเป็นปลายเหตุ โดยล้มการสนับสนุนอย่างที่ดีควรจะเป็น